หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

หน้าที่พลเมือง

วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม. 3

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ผู้เรียบเรียง

รศ.ธวัช ทันโตภาส *ศษ.บ., สส.ม., M.A. (Political Science)*

ดร.พิษณุ เพชรพัชรกุล *ศษ.บ., ศศ.ม., กจ.ด.*

พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ *ศศ.บ. (เกียรตินิยม), ร.ม.*

ผู้ตรวจ

ดร.สุรภา รอดเดช *ค.บ., ศศ.ม., รป.ด.*

พอดี สมสะอื้น *กศ.บ., ศษ.ม.*

วาสนา บรรณจิต *กศ.บ., ศษ.บ.*

บรรณาธิการ

สุระ ตามาพงษ์ *กศ.บ., กศ.ม.*

ประจวบ ตรีภักดิ์ *พธ.บ., สส.ม.*

บุญรัตน์ รอดตา *ศษ.บ.*

ผลิตและจัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด

วัฒนาพานิช สำราญราษฎร์

216-220 ถนนบำรุงเมือง แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทร. 02 222 9394 • 02 222 5371-2 FAX 02 225 6556 • 02 225 6557

email: info@wpp.co.th

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

หน้าที่พลเมือง

วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม. 3

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ผู้เรียบเรียง
รศ.ธวัช ทันโตภาส
ตร.พิษณุ เพชรพัชรกุล
พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ

ผู้ตรวจ
ตร.สุรภา รอดเดช
พอดี สมสะอื้น
วาสนา บรรณจิต

บรรณาธิการ
สุระ ดามาพงษ์
ประจวบ ตรีภักดิ์
บุญรัตน์ รอดตา

ISBN 978-974-18-6378-5
พิมพ์ที่ บริษัท โรงพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด นายเริงชัย จงพิพัฒนสุข กรรมการผู้จัดการ

คำนำ

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน **หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม. 3** ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่มนี้จัดทำขึ้นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยมีเป้าหมายให้นักเรียนและครูใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดที่หลักสูตรกำหนด พัฒนานักเรียนให้มีสมรรถนะตามที่ต้องการทั้งด้านการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้ทักษะชีวิต และการใช้เทคโนโลยี ตลอดจนพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างมีความสุข

ในการจัดทำหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานเล่มนี้ คณะผู้จัดทำซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาและการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ได้ศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 อย่างลึกซึ้ง ทั้งด้านวิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของนักเรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด แนวทางการจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ แล้วจึงนำองค์ความรู้ที่ได้มาออกแบบหน่วยการเรียนรู้ แต่ละหน่วยการเรียนรู้ประกอบด้วยตัวชี้วัดชั้นปี ผังมโนทัศน์ สาระการเรียนรู้ ประโยชน์จากการเรียนรู้ คำสำคัญ คำถามนำ เนื้อหาสาระแต่ละเรื่องแต่ละหัวข้อ เรื่องน่ารู้ แหล่งสืบค้นความรู้ กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ บทสรุป กิจกรรมเสนอแนะ โครงงาน การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน คำถามทบทวน และท้ายเล่มยังมีบรรณานุกรม และอภิธานศัพท์ ซึ่งองค์ประกอบของหนังสือเรียนเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนตามหลักสูตร

การเสนอเนื้อหา กิจกรรม และองค์ประกอบอื่น ๆ ในหนังสือเรียนเล่มนี้มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยคำนึงถึงศักยภาพของนักเรียน เน้นการเรียนรู้แบบองค์รวมบนพื้นฐานของการบูรณาการแนวคิดทางการเรียนรู้อย่างหลากหลาย จัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ เน้นให้นักเรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง มุ่งพัฒนาการคิด และพัฒนาการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางสมองของนักเรียน อันจะช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างสมบูรณ์และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน **หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม. 3** ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่มนี้ จะช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนาความรู้ด้านหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

คณะผู้จัดทำ

คำชี้แจง

หนังสือเรียน **รายวิชาพื้นฐาน หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม. 3** ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่มนี้ได้ออกแบบหน่วยการเรียนรู้ให้แต่ละหน่วยการเรียนรู้ประกอบด้วย

1. ตัวชี้วัดชั้นปี เป็นเป้าหมายในการพัฒนานักเรียนแต่ละชั้นปี ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ มีรหัสของมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดชั้นปีกำกับไว้หลังตัวชี้วัดชั้นปี เช่น ส 2.1 ม. 3/1 (รหัสแต่ละตัวมีความหมาย ดังนี้ ส คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 2.1 คือ สาระที่ 2 มาตรฐานการเรียนรู้ข้อที่ 1 ม. 3/1 คือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตัวชี้วัดข้อที่ 1)

2. ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ เป็นการจัดระเบียบและรวบรวมสาระการเรียนรู้แกนกลางของแต่ละหน่วยการเรียนรู้ เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนขึ้น นักเรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย โดยอยู่ในรูปแบบของผังมโนทัศน์

3. ประโยชน์จากการเรียนรู้ นำเสนอไว้เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนนำความรู้และทักษะจากการเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวัน

4. คำถามนำ เป็นคำถามหรือสถานการณ์เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสงสัยและสนใจที่จะค้นหาคำตอบ

5. เนื้อหา แบ่งเป็นหัวเรื่องหลักและหัวเรื่องรอง ตรงตามตัวชี้วัดชั้นปี มีกิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้แทรกเป็นช่วง ๆ เนื้อหาบางตอนอาจนำเสนอด้วยภาพประกอบ ตาราง แผนภูมิ แผนที่ความคิด และประกอบด้วยส่วนอื่น ๆ ดังนี้

5.1 คำสำคัญ ระบุคำสำคัญที่แทรกอยู่ในเนื้อหาโดยการเน้นสีของคำไว้ต่างจากตัวพื้น คำสำคัญนี้จะใช้ตัวเน้นเฉพาะคำที่ปรากฏคำแรกในเนื้อหา ไม่เน้นคำที่เป็นหัวข้อ

5.2 ภาพประกอบ พร้อมคำบรรยายสอดคล้องกับเนื้อหา

5.3 แผนภูมิ ตาราง แผนที่ แผนที่ความคิด สอดคล้องกับเนื้อหา

5.4 เรื่องน่ารู้ เป็นความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องที่ได้ศึกษาในหน่วยการเรียนรู้นั้น ๆ โดยคัดสรรเฉพาะเรื่องที่นักเรียนควรรู้

5.5 แหล่งสืบค้นความรู้ เสนอแหล่งความรู้ต่าง ๆ รวมทั้งเว็บไซต์สำหรับการศึกษาค้นคว้าเนื้อหาที่สอดคล้องกับเรื่องที่เรียน

5.6 กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่กำหนดให้ทำเมื่อจบเนื้อหาที่แบ่งให้เหมาะสมสำหรับการเรียนแต่ละครั้ง เป็นกิจกรรมที่หลากหลาย ใช้แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับเนื้อหา เหมาะสมกับวัย สะดวกในการปฏิบัติ กระตุ้นให้นักเรียนได้คิด และส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

6. บทสรุป ได้จัดทำบทสรุปไว้ในรูปแบบความเรียงหรือบรรยาย เป็นการทบทวนความรู้ หรือการเรียนรู้กว้าง ๆ อย่างรวดเร็ว

7. กิจกรรมเสนอแนะ เป็นกิจกรรมบูรณาการทักษะที่รวมหลักการและความคิดรวบยอดในเรื่องต่าง ๆ ที่นักเรียนได้เรียนรู้ไปแล้วมาประยุกต์ในการปฏิบัติกิจกรรม

8. โครงงาน เป็นข้อเสนอแนะในการกำหนดให้นักเรียนปฏิบัติโครงงาน โดยเสนอแนะหัวข้อโครงงานและแนวทางการปฏิบัติโครงงานที่สอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดชั้นปีของหน่วยการเรียนรู้นั้น เพื่อพัฒนาทักษะการคิด การวางแผน และการแก้ปัญหาของนักเรียน

9. การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นกิจกรรมที่เสนอแนะให้นักเรียนได้นำความรู้ ทักษะในการประยุกต์ความรู้ในหน่วยการเรียนรู้นั้นไปใช้ในชีวิตประจำวัน

10. คำถามทบทวน เป็นคำถามแบบอัตนัยที่มุ่งถามเพื่อทบทวนผลการเรียนรู้ของนักเรียน

11. ท้ายเล่ม ประกอบด้วยบรรณานุกรมและอภิธานศัพท์

11.1 บรรณานุกรม เป็นรายชื่อหนังสือ เอกสาร หรือเว็บไซต์ที่ใช้ค้นคว้าอ้างอิงประกอบการเขียน

11.2 อภิธานศัพท์ เป็นการนำคำสำคัญหรือคำที่ควรรู้ที่แทรกอยู่ในเนื้อหามาอธิบาย และจัดเรียงตามลำดับตัวอักษรเพื่อสะดวกในการค้นคว้า

สารบัญ

หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 การเมืองการปกครอง 1
ตัวชี้วัดชั้นปี 1
ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ 1
ประโยชน์จากการเรียนรู้ 1
คำถามนำ 1
1. ระบอบการปกครอง 2
1.1 การปกครองแบบประชาธิปไตย 2
1.2 การปกครองแบบเผด็จการ 7
2. การปกครองของไทยและต่างประเทศ 12
2.1 การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย 12
2.2 การปกครองของประเทศที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับไทย 22
2.3 การพัฒนาประชาธิปไตยของไทย 34
3. รัฐธรรมนูญ 38
3.1 การเลือกตั้ง 38
3.2 การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง 43
3.3 การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ 44
4. รัฐบาล 51
4.1 อำนาจหน้าที่และบทบาทสำคัญของรัฐบาลในการบริหารราชการแผ่นดิน 51
4.2 ความจำเป็นในการมีรัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตย 52
บทสรุป 53
กิจกรรมเสนอแนะ 54
โครงงาน 55
การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน 55
คำถามทบทวน 55

หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 กฎหมายและสิทธิมนุษยชน 56
ตัวชี้วัดชั้นปี 56
ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ 56
ประโยชน์จากการเรียนรู้ 56
คำถามนำ 56
1. กฎหมายอาญา 57
1.1 ลักษณะการกระทำความผิดทางอาญาและโทษ 57

1.2 ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ 59
1.3 การดำเนินคดีทางอาญา 62
2. กฎหมายแพ่ง 64
2.1 ลักษณะการกระทำผิดทางแพ่งและความรับผิดทางแพ่ง 65
2.2 การทำผิดสัญญา 66
2.3 การทำละเมิด 68
2.4 การดำเนินคดีทางแพ่ง 70
3. สิทธิมนุษยชน 72
3.1 ความหมายและความสำคัญของสิทธิมนุษยชน 72
3.2 การมีส่วนร่วมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามรัฐธรรมนูญ 73
3.3 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน 75
บทสรุป 78
กิจกรรมเสนอแนะ 79
โครงงาน 79
การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน 79
คำถามทบทวน 80

หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 วัฒนธรรมและภูมิปัญญา 81
ตัวชี้วัดชั้นปี 81
ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้ 81
ประโยชน์จากการเรียนรู้ 81
คำถามนำ 81
1. วัฒนธรรมและภูมิปัญญา 82
1.1 วัฒนธรรมไทย 82
1.2 ภูมิปัญญาไทย 85
1.3 การอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย 90
2. วัฒนธรรมสากล 93
2.1 ความหมายและความสำคัญ 93
2.2 การเลือกรับวัฒนธรรมสากลอย่างเหมาะสม 95
บทสรุป 97
กิจกรรมเสนอแนะ 98
โครงงาน 98
การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน 98
คำถามทบทวน 99

หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข..... 100
ตัวชี้วัดชั้นปี..... 100
ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้..... 100
ประโยชน์จากการเรียนรู้..... 100
คำถามนำ..... 100
1. ความขัดแย้ง..... 101
1.1 ความหมายของความขัดแย้ง..... 101
1.2 องค์ประกอบของความขัดแย้ง..... 101
1.3 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในประเทศ..... 102
1.4 การลดความขัดแย้งและการสร้างความสมานฉันท์..... 107
2. ปัญหาทางสังคม..... 108
2.1 ปัญหาสิ่งแวดล้อม..... 108
2.2 ปัญหายาเสพติด..... 111
2.3 ปัญหาการทุจริต..... 111
2.4 ปัญหาอาชญากรรม..... 113
3. การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข..... 117
3.1 การอยู่ร่วมกันอย่างมีขันติธรรม..... 117
3.2 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง..... 119
3.3 การเห็นคุณค่าในตนเอง..... 120
3.4 การมองโลกในแง่ดี..... 121
3.5 การสร้างทักษะทางอารมณ์..... 122
3.6 การบริโภคด้วยปัญญา..... 123
3.7 การเลือกรับและปฏิเสธข้อมูลข่าวสาร..... 125
3.8 การปรับปรุงตนเอง..... 125
บทสรุป..... 128
กิจกรรมเสนอแนะ..... 128
โครงงาน..... 129
การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน..... 129
คำถามทบทวน..... 129

บรรณานุกรม..... 130
อภิธานศัพท์..... 133

หน่วยการเรียนรู้ที่ 1
การเมืองการปกครอง

ตัวชี้วัดชั้นปี

1. อธิบายระบอบการปกครองแบบต่าง ๆ ที่ใช้ในยุคปัจจุบัน *(ส 2.2 ม. 3/1)*
2. วิเคราะห์ เปรียบเทียบระบอบการปกครองของไทยกับประเทศอื่น ๆ ที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย *(ส 2.2 ม. 3/2)*
3. วิเคราะห์รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันในมาตราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง การมีส่วนร่วม และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ *(ส 2.2 ม. 3/3)*
4. วิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทยและเสนอแนวทางแก้ไข *(ส 2.2 ม. 3/4)*

ผังมโนทัศน์สาระการเรียนรู้

ประโยชน์จากการเรียนรู้

นำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ไปวิเคราะห์เกี่ยวกับการเมืองการปกครองได้อย่างเหมาะสม

คำถามนำ

การเมืองการปกครองของประเทศไทยในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร

คำว่า การเมือง (Politics) หมายถึง เรื่องของการใช้อำนาจ การจัดสรรผลประโยชน์ให้กับทุกคนในรัฐอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ส่วนคำว่า การปกครองหรือรัฐบาล (Government) หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวกับการบริหาร ระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติในสังคม เพื่อให้สังคมมีความเป็นอยู่อย่างสงบสุข ดังนั้น การเมืองและการปกครองจึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เมื่อมีการปกครองก็จำเป็นต้องอาศัยอำนาจในทางการเมืองจึงจะทำให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายได้

1. ระบอบการปกครอง

ระบอบการปกครอง หมายถึง รูปแบบในการดำเนินการปกครองประเทศ ซึ่งโดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และระบอบการปกครองแบบเผด็จการ

1.1 การปกครองแบบประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย หมายถึง การปกครองโดยประชาชน หรือประชาชนเป็นผู้ปกครอง ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Democracy ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า Demokratia ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ Demos หมายถึง ประชาชน และ Kratia หมายถึง การปกครอง จะเห็นได้ว่า Demos + Kratia = Democracy หมายถึง การปกครองโดยประชาชน ดังนั้น การปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงหมายถึงระบอบการปกครองที่ประชาชนมีอำนาจสูงสุด

1.1.1 หลักการของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมีหลักการ ดังนี้

1. หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ฌ็อง ฌัก รูโซ (Jean Jacques Rousseau) ปรัชญาเมธีผู้มีอิทธิพลต่อการปฏิวัติฝรั่งเศสมีความเห็นเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยว่า ประชาชนไม่สามารถมอบหมายอำนาจอธิปไตยให้แก่ตัวแทนได้ ดังนั้น อำนาจอธิปไตยจึงเป็นของประชาชน ซึ่งเป็นอำนาจที่จะออกกฎหมาย และประชาชนต้องใช้อำนาจโดยตรง จะมอบหมายมิได้ หลักอำนาจอธิปไตยนี้จึงเป็นของประชาชนหรือมาจากประชาชน

ฌ็อง ฌัก รูโซ ปรัชญาเมธีผู้มีอิทธิพลต่อการปฏิวัติฝรั่งเศสมีความเห็นว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน

ดังที่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันของไทยบัญญัติว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทยพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา

คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้" การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติเช่นนี้เนื่องจากมีเจตนารมณ์เพื่อกำหนดที่มาของอำนาจอธิปไตยและหลักการแบ่งแยกอำนาจ เพื่อให้การใช้อำนาจนั้นสอดคล้องกับหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ดังนั้นการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐจึงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้และบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่มีความเป็นธรรม สามารถอธิบายและให้เหตุผลได้และจะใช้อำนาจรัฐโดยปราศจากบทบัญญัติแห่งกฎหมายรองรับนั้นไม่ได้

2. หลักสิทธิเสรีภาพของประชาชน ทอมัส เจฟเฟอร์สัน ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาคนที่ 3 กล่าวว่า *"มนุษย์ทุกคนเป็นเจ้าของสิทธิที่ไม่มีใครจะพรากไปได้บางประการ"*[1] สิทธิเหล่านี้รวมถึงชีวิตเสรีภาพและการแสวงหาความสุข และการจัดตั้งรัฐก็เพื่อให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของมวลมนุษย์ ขณะที่ ฌ็อง ฌัก รูโซ เห็นว่าสิทธิเสรีภาพจะเกิดขึ้นจริงก็ต่อเมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันในสังคมการเมืองที่มีกฎหมายปกครองนั่นก็คือสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจริงเป็นสิทธิเสรีภาพตามที่กฎหมายกำหนด แต่ผู้ที่จะกำหนดกฎหมายก็คือประชาชนนั่นเอง

ทอมัส เจฟเฟอร์สัน อดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกากล่าวว่ามนุษย์ทุกคนเป็นเจ้าของสิทธิที่ไม่มีใครจะพรากไปได้

ดังนั้น เจตนารมณ์ทั่วไปของประชาชนคือที่มาของสิทธิเสรีภาพ หลักการนี้เป็นไปตามหลักประกันสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ค.ศ. 1948 ซึ่งเป็นหลักที่จำกัดอำนาจอธิปไตยของรัฐสภาไว้ในขอบเขตเบื้องต้น ดังที่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันของไทยบัญญัติว่า "การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กรต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้" การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติเช่นนี้เนื่องจากมีเจตนารมณ์เพื่อคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยจากการใช้อำนาจใด ๆ โดยองค์กรของรัฐทุกองค์กร เช่น หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น รวมถึงรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรตามรัฐธรรมนูญนี้หรือกฎหมายอื่นจะต้องปฏิบัติหน้าที่หรือใช้อำนาจบังคับตามกฎหมายหรือตรากฎหมาย กฎข้อบังคับใด ๆ หรือการตีความกฎหมายที่มีผลกระทบต่อประชาชนจะต้องตระหนักและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพตามที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้โดยแจ้งชัดหรือโดยปริยาย แม้บุคคลนั้นจะถึงแก่ความตายไปแล้วศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์พึงได้รับความเคารพเช่นกัน

---

[1] วิชัย ตันศิริ. **วิวัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548. หน้า 310.

3. หลักนิติธรรม หรือหลักการปกครองโดยกฎหมาย (The Rule of Law) มีหลัก 4 ประการ ได้แก่[1]

1) อำนาจตามกฎหมาย คือ อำนาจที่อยู่ตรงข้ามกับอำนาจของบุคคล ผู้ใดจะถูกจับกุม คุมขังและลงโทษโดยปราศจากการกระทำผิดตามกฎหมายระบุมิได้

2) ทุกคนเสมอภาคกันตามกฎหมาย คือ การบังคับใช้กฎหมายจะยกเว้นให้คนใดคนหนึ่งมิได้ แม้ว่าผู้นั้นจะมีตำแหน่งสูงก็ตาม หากกระทำความผิดก็ต้องลงโทษเท่าเทียมกัน

3) ทุกคนที่ถูกกล่าวโทษจะต้องได้รับการพิจารณาไต่สวนตามครรลองของกฎหมาย

4) ตุลาการและศาลจะต้องมีฐานะเป็นอิสระจากอำนาจของฝ่ายบริหาร

โดยสรุปหลักการที่เป็นพื้นฐานของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หลักสิทธิเสรีภาพของประชาชน และหลักนิติธรรม ส่วนหลักการอื่น ๆ เช่น หลักการปกครองของเสียงส่วนใหญ่ หลักการเลือกตั้ง ฯลฯ เป็นหลักการลำดับสำคัญรองลงมา

1.1.2 รูปแบบของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

การจำแนกรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยมักจะคำนึงถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนและหลักการจัดศูนย์แห่งอำนาจ รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแบ่งเป็น 2 แบบ คือ

1. ระบอบประชาธิปไตยแบบทางตรง (Direct-Democracy) คือระบบที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง เช่น ประชาธิปไตยแบบนครรัฐกรีก ซึ่งประชาชนชาวกรีกโบราณมีส่วนร่วมในการประชุมสมัชชาประชาชนโดยตรงที่เรียกว่า เอกคลีเซีย (Ecclesia) มีอำนาจพิจารณาเรื่องที่กระทบต่อนครรัฐโดยตรง เช่น นโยบายการต่างประเทศ การสงคราม ซึ่งต่อมาอาณาเขตการปกครองกว้างใหญ่ขึ้น ประชากรมีจำนวนมากขึ้น ทำให้การมีส่วนร่วมโดยตรงของประชาชนเกิดปัญหาและลดความนิยมลง

2. ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative-Democracy) คือระบบที่เลือกตัวแทนของประชาชนเข้าสู่รัฐสภาเพื่อทำหน้าที่แทนประชาชน ประชาธิปไตยแบบนี้ยังจำแนกได้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1) รูปแบบรัฐสภา การปกครองรูปแบบนี้มีประเทศอังกฤษเป็นต้นแบบ โดยรัฐสภาทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติและควบคุมการบริหารประเทศ แบ่งออกเป็น 2 สภา คือ สภาสามัญ หรือสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน และสภาขุนนาง มีสมาชิกที่เป็นโดยตำแหน่ง คือ ขุนนาง ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ ส่วนคณะรัฐมนตรีทำหน้าที่ด้านการบริหารประเทศ โดยมีนายกรัฐมนตรีที่สภาผู้แทนราษฎรให้ความเห็นชอบเป็นผู้นำร่วมกับรัฐมนตรี ทั้งนี้สภามีอำนาจในการควบคุมการทำงานของคณะรัฐมนตรี รวมทั้งสามารถปลดรัฐมนตรีได้ด้วย ในทางกลับกัน นายกรัฐมนตรีก็มีอำนาจในการยุบสภาได้เช่นกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความ

[1] วิชัย ตันศิริ. **วิวัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548. หน้า 310.

สมดุลในการใช้อำนาจ นอกจากรัฐสภาและคณะรัฐมนตรีแล้ว ศาลยังทำหน้าที่ด้านตุลาการ นั่นคือ สภาขุนนางมีประธานสภาขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้งจากผู้ทรงคุณวุฒิด้านตุลาการและทำหน้าที่เป็นประมุขฝ่ายตุลาการและเป็นสมาชิกคณะรัฐมนตรีด้วย เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของอำนาจทั้งในด้านนิติบัญญัติ ด้านบริหาร และด้านตุลาการ ล้วนแล้วมาจากรัฐสภา สำหรับรูปแบบรัฐสภานี้ประมุขของประเทศอาจจะเป็นกษัตริย์ เช่น ประเทศอังกฤษ และประเทศไทย หรืออาจเป็นประธานาธิบดีก็ได้ แต่จะไม่มีบทบาทสำคัญทางการเมือง ส่วนผู้ที่มีบทบาททางการเมืองที่สำคัญก็คือ นายกรัฐมนตรี

การปกครองรูปแบบรัฐสภาของอังกฤษ

ที่มา: ชีรภัทร์ เสวิรังสรรค์. เอกสารการสอนชุดวิชาหลักพื้นฐานทางรัฐศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 12 ระบอบการเมืองการปกครอง. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2548.

2) รูปแบบประธานาธิบดี การปกครองรูปแบบนี้มีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นต้นแบบ โดยมีโครงสร้างความสัมพันธ์ของอำนาจและมีการแบ่งแยกอำนาจเด็ดขาดตามหลักการแบ่งแยกอำนาจและการถ่วงดุลอำนาจ ซึ่งรัฐธรรมนูญของประเทศสหรัฐอเมริกาได้วางหลักการแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ โดยกำหนดให้อำนาจนิติบัญญัติอยู่กับรัฐสภา อำนาจบริหารอยู่กับประธานาธิบดี และอำนาจตุลาการอยู่กับศาลสูง นอกจากนี้ยังได้กำหนดวิธีการควบคุมการใช้อำนาจเพื่อป้องกันการใช้อำนาจที่ผิดพลาดของทั้ง 3 ฝ่าย โดยใช้วิธีการตรวจสอบและถ่วงดุล ซึ่งได้แก่ การกำหนดให้รัฐสภามีอำนาจในการออกกฎหมายเพียงองค์กรเดียว แต่ประธานาธิบดีมีอำนาจในการยับยั้งร่างกฎหมายที่ผ่านรัฐสภาได้แม้จะไม่มีสิทธิออกกฎหมายก็ตาม ส่วนศาลสูงมีอำนาจตีความว่ากฎหมายที่ออกโดยรัฐสภานั้นขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ซึ่งอาจทำให้กฎหมายดังกล่าวเป็นโมฆะได้ ส่วนตำแหน่งผู้พิพากษาศาลสูงนั้นประธานาธิบดีจะเป็นผู้แต่งตั้ง

โดยความเห็นชอบของวุฒิสภา อย่างไรก็ตาม หากประธานาธิบดีกระทำผิดขั้นร้ายแรง สภาผู้แทนราษฎรอาจกล่าวโทษและวุฒิสภาอาจลงมติถอดถอนจากตำแหน่งได้

เรื่องน่ารู้

รัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกากำหนดให้ประธานาธิบดี รองประธานาธิบดี และข้าราชการพลเรือนทุกคนจะต้องถูกถอดถอนจากตำแหน่ง หากถูกฟ้องและถูกตัดสินว่า กระทำผิดฐานกบฏ รับสินบน หรือกระทำผิดอาญาร้ายแรง สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจที่จะถอดถอนหรือที่เรียกว่า Impeachment แต่เพียงผู้เดียว

ที่มา: เนื้อหาจาก ภูมิ มูลศิลป์. **สุขภาวะกับสิทธิและการมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญ.** คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. 2550.

การปกครองรูปแบบประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา

ที่มา: ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. เอกสารการสอนชุดวิชาหลักพื้นฐานทางรัฐศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 12 ระบอบการเมืองการปกครอง. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์. 2548.

3) รูปแบบผสมผสานกึ่งรัฐสภาหรือกึ่งประธานาธิบดี การปกครองรูปแบบนี้มีประเทศฝรั่งเศสเป็นต้นแบบ เนื่องจากฝรั่งเศสมีประสบการณ์ทางการเมืองการปกครองหลายรูปแบบ นับตั้งแต่ระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ระบบสาธารณรัฐ ระบบกงสุล ระบบจักรวรรดิ รวมทั้งระบบรัฐสภา แต่ก็ไม่ทำให้ฝรั่งเศสสามารถพัฒนาประชาธิปไตยได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ชาร์ล เดอ โกล ผู้นำของฝรั่งเศสในขณะนั้นจึงได้ปฏิรูประบบการเมืองการปกครองอย่างจริงจัง โดยกำหนดรูปแบบของระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยที่แตกต่างจากรูปแบบรัฐสภาของอังกฤษและรูปแบบประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา เรียกว่า รูปแบบกึ่งประธานาธิบดี โดยประชาชนจะเป็นผู้เลือกตั้งประธานาธิบดี และผู้แทนราษฎรโดยตรง แต่จะเลือกตั้งวุฒิสมาชิกโดยอ้อม โดย

ประธานาธิบดีจะเป็นทั้งประมุขและเป็นผู้นำทางการเมืองของประเทศ และมีนายกรัฐมนตรีที่มาจากพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากและได้รับความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ช่วยในการบริหารประเทศ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจถอดถอนนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีได้ แต่นายกรัฐมนตรีไม่มีอำนาจยุบสภา ส่วนผู้ที่มีอำนาจยุบสภาได้คือประธานาธิบดี

นอกจากรัฐสภามีหน้าที่นิติบัญญัติแล้ว ยังมีสถาบันทางด้านกฎหมายและเศรษฐกิจเพื่อช่วยดำเนินการตามกฎหมายและนโยบายเศรษฐกิจของรัฐ ได้แก่ ศาล รวมทั้งสภาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นองค์กรที่ปรึกษาของรัฐบาลและรัฐสภาในด้านเศรษฐกิจและสังคม

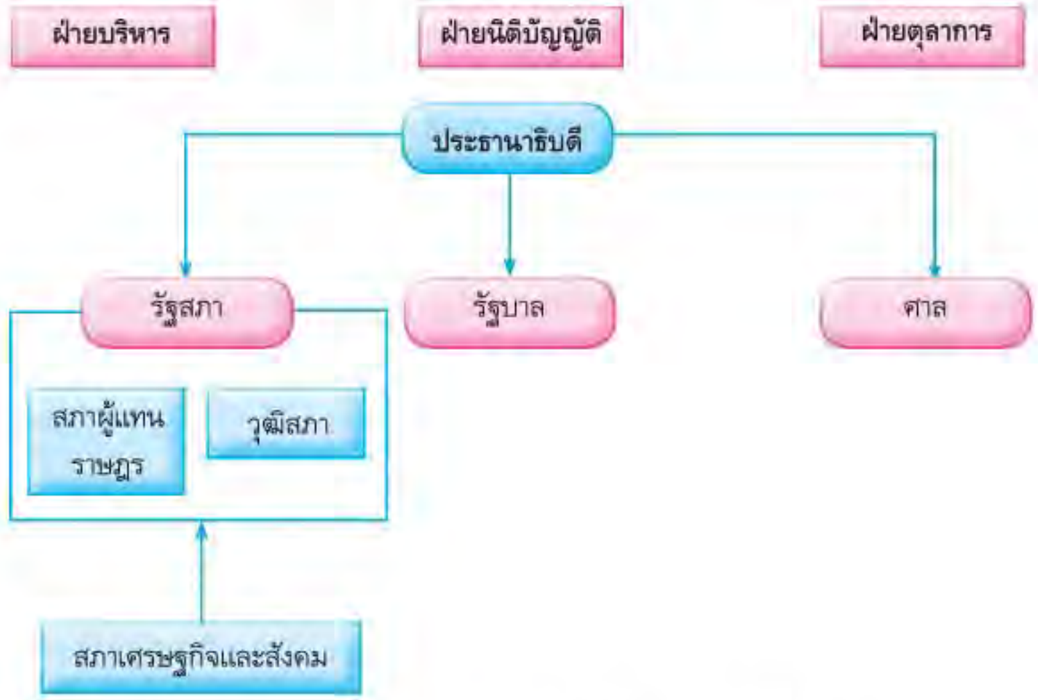

การปกครองรูปแบบผสมผสานกึ่งรัฐสภาหรือกึ่งประธานาธิบดีของฝรั่งเศส

ที่มา: สุรพล ราชภัณฑารักษ์ และพจนาลัย ไชยรังษี. การเมืองในสหรัฐอเมริกา อังกฤษและฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.

1.2 การปกครองแบบเผด็จการ

1.2.1 ความหมาย หลักการ และแนวคิดของระบอบการปกครองแบบเผด็จการ

ระบอบการปกครองแบบเผด็จการ หมายถึง ระบอบการปกครองที่ให้ความสำคัญกับผู้ปกครองหรือรัฐบาลมากกว่าเสรีภาพส่วนบุคคล ประชาชนไม่มีสิทธิเข้าไปมีส่วนร่วมใด ๆ ในการปกครอง ต้องปฏิบัติตามคำสั่งหรือนโยบายของรัฐบาลหรือผู้ปกครองอย่างเคร่งครัด ระบอบ

การเมืองการปกครองแบบเผด็จการนั้นมีหลายรูปแบบ ทุกรูปแบบมีหลักการเดียวกันคือ การใช้กำลัง ผู้ที่เข้มแข็งมีอิทธิพลและกำลังก็มีสิทธิที่จะได้รับอำนาจปกครอง หลักการและแนวคิดของระบอบเผด็จการทางการเมืองมีมาแต่โบราณกาล ซึ่งหลักการและแนวคิดเบื้องต้นของระบอบการปกครองแบบเผด็จการ มีดังต่อไปนี้

1. เผด็จการในแนวคิดทางการเมือง แนวคิดในทางการเมืองของระบอบเผด็จการเชื่อว่ารัฐเป็นเสมือนผู้ที่พร้อมด้วยคุณธรรม มีความยุติธรรมและความถูกต้อง ดังนั้น ประชาชนจึงมีหน้าที่ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่ออกกฎหรือคำสั่งให้ประชาชนปฏิบัติตามก็คือ ผู้นำ ซึ่งอาจเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดเพียงคนเดียว หรือกลุ่มบุคคล กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดก็ได้ อุดมการณ์ของระบอบเผด็จการในทางการเมืองถือว่าผู้นำมีลักษณะพิเศษ สามารถรู้ถึงเจตนารมณ์ของประชาชนเป็นอย่างดี ดังนั้น การกระทำทุกอย่างของผู้นำย่อมไม่มีความผิด หากผู้ใดขัดขวางหรือไม่เห็นด้วยจะถือว่าผู้นั้นไม่หวังดี คิดทำลายชาติบ้านเมืองและประชาชน

2. เผด็จการในรูปแบบทางการปกครอง การปกครองแบบเผด็จการโดยทั่วไปเป็นการรวมอำนาจทางการปกครองของผู้ปกครอง แสวงหาอำนาจ ยึดอำนาจรัฐไว้ การได้มาซึ่งอำนาจมักใช้วิธีที่รุนแรง เช่น การทำปฏิวัติรัฐประหาร หรืออาจใช้วิธีการทุกอย่างเพื่อที่จะครอบครองรักษาอำนาจให้คงอยู่หรือเพิ่มมากขึ้น ส่วนตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญมักจะจัดสรรให้ผู้ใกล้ชิดเป็นผู้ควบคุม เช่น ตำแหน่งทางทหารและตำรวจ เพื่อใช้กองกำลังเหล่านี้ข่มขู่ผู้คิดต่อต้าน นอกจากนี้ ยังมีการออกกฎหมายจำกัดสิทธิเสรีภาพ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอีกด้วย

3. เผด็จการในการดำเนินชีวิต กล่าวคือ เป็นความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี ตลอดจนแนวทางในการปฏิบัติของคนในสังคม ซึ่งอาจพบในสังคมประชาธิปไตยก็ได้ โดยมีความเชื่อว่าคนเราเกิดมาย่อมมีความแตกต่างกัน ผู้ที่ด้อยกว่าต้องปฏิบัติตามและเชื่อฟังผู้ที่เหนือกว่า เป็นการป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้สังคมอยู่รอดและเกิดความเป็นเอกภาพ

1.2.2 รูปแบบของระบอบการปกครองแบบเผด็จการ

อุดมการณ์เผด็จการ คือ ความเชื่อในหลักการปกครองแบบรวมอำนาจทั้งหมดไว้ที่รัฐ ซึ่งสามารถช่วยให้สังคมหรือประชาชนมีความอยู่ดีมีสุข เกิดความสงบสุข ปราศจากความขัดแย้ง มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง โดยผู้นำหรือผู้ปกครองอาจเป็นบุคคลคนเดียว กลุ่มบุคคล หรือคณะบุคคลก็ได้ ในปัจจุบันรูปแบบของอุดมการณ์เผด็จการก็มีหลากหลาย ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำหรือผู้ปกครองของประเทศต่าง ๆ ได้พยายามนำเอาอุดมการณ์ดังกล่าวมาเสริมแต่งให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของตน เพื่อให้ตนอยู่ในอำนาจนานที่สุด เช่น การก่อรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองในปี พ.ศ. 2501 ภายใต้การนำโดย จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ พลเอก ถนอม กิตติขจร และพลโท ประภาส จารุเสถียร คณะปฏิวัติดังกล่าวได้ประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร ยกเลิกพรรคการเมือง และยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495 และประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ซึ่งมีเนื้อความในมาตรา 17 บัญญัติว่า *"ในระหว่างที่ใช้ธรรมนูญนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการระงับหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร หรือราชบัลลังก์ หรือการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลาย ก่อกวนหรือคุกคามความสงบที่เกิดขึ้นภายใน หรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการ หรือกระทำการใด ๆ ได้ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำเช่นว่านั้นเป็นคำสั่งหรือการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือกระทำการใดไปตามความในวรรคก่อนแล้วให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภาทราบ"* จะเห็นได้ว่าลักษณะดังกล่าวเป็นการบริหารประเทศแบบเผด็จการ อย่างไรก็ตาม เราอาจแบ่งรูปแบบของอุดมการณ์เผด็จการโดยใช้หลักเกณฑ์ในเรื่องขอบเขตของการใช้อำนาจ สามารถแบ่งรูปแบบของอุดมการณ์เผด็จการออกได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบเผด็จการอำนาจนิยมและแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จ

1. เผด็จการอำนาจนิยม หมายถึง การปกครองที่ใช้อำนาจเป็นหลักเกณฑ์สำคัญ โดยมีอำนาจเป็นวิถีทางและจุดหมายปลายทาง ซึ่งการปกครองระบอบเผด็จการอำนาจนิยมนี้จะคำนึงถึงโครงสร้างระเบียบวินัย เน้นการควบคุมตรวจสอบ เช่น อิสรภาพมีอยู่จำกัด สื่อต่าง ๆ ถูกตรวจสอบ ไม่ยอมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมือง เป็นต้น แต่รัฐยังคงให้สิทธิเสรีภาพในทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ประชาชนสามารถเลือกนับถือศาสนา ดำเนินชีวิตส่วนตัวและธุรกิจได้อย่างเป็นอิสระพอสมควร เผด็จการอำนาจนิยมจะมีการลงโทษผู้กระทำผิดต่อกฎเกณฑ์ของบ้านเมืองอย่างรุนแรง ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ผู้นำอำนาจนิยมนั้นจะพยายามแสวงหาอำนาจและเมื่อได้อำนาจแล้วจะใช้อำนาจบีบบังคับและกำจัดฝ่ายตรงข้ามหรือศัตรูทางการเมือง หรือแม้แต่กลุ่มการเมืองอื่น ๆ ที่ผู้นำเห็นว่าจะเป็นอันตรายต่อสถานภาพของผู้ปกครอง การใช้อำนาจของผู้นำหรือผู้ปกครองมีเฉพาะกลุ่มแคบ ๆ เช่น ผู้นำทางทหาร บุคคลของพรรคการเมือง เป็นต้น

2. เผด็จการเบ็ดเสร็จ หมายถึง การปกครองที่มีผู้นำหรือผู้ปกครองเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและเป็นผู้ใช้อำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว ในการใช้อำนาจนั้นจะกำหนดจุดมุ่งหมายปลายทางและวิธีการต่าง ๆ โดยไม่มีขอบเขตจำกัด ผู้นำของพรรคเพียงคนเดียวเท่านั้นที่สามารถเข้ามาควบคุมอำนาจทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และบุคคล รวมทั้งกิจกรรมของบุคคลในสังคมตกอยู่ภายใต้การสอดส่องดูแล และควบคุมกำกับโดยอำนาจรัฐทั้งการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคม ดังนั้นนอกจากประชาชนจะถูกกีดกันออกจากการเมืองแล้ว ยังถูกปิดกั้นความคิดและการกระทำทางเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย ประชาชนจึงไม่มีสิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์หรือคัดค้านใด ๆ ทั้งสิ้น ผู้ที่คัดค้านถือว่ากระทำความผิดต่อรัฐและจะต้องถูกกำจัดออกไป เพราะผู้นำมักอ้างว่าตนเป็นผู้ล่วงรู้ หรือเข้าถึงเจตนารมณ์หรือความต้องการส่วนรวม รัฐเผด็จการเบ็ดเสร็จยังเป็นผู้ควบคุมเครื่องมือสื่อสารทุกชนิด แต่จะใช้สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อ ปลูกฝังค่านิยม

สร้างความศรัทธาให้เกิดกับเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ให้ยึดมั่นตามแนวคิดของผู้นำหรือผู้ปกครอง จะเห็นได้ว่าเผด็จการเบ็ดเสร็จเป็นระบอบการปกครองที่ผู้ใช้อำนาจจะควบคุมประชาชนอย่างเข้มงวดและเด็ดขาด แต่ที่ถือว่าเป็นต้นแบบของระบอบการปกครองแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ

1) ระบบเผด็จการนาซี ของอดีตผู้นำแห่งเยอรมันที่ชื่อ อดอล์ฟ ฮิตเลอร์ เป็นลัทธิที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง

2) ระบบเผด็จการฟาสซิสต์ ของอดีตผู้นำของอิตาลีคือ เบนิโต มุสโสลินี เป็นลัทธิที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และต่อมาได้ประสานกับขบวนการนาซีในประเทศเยอรมนี

3) ระบบเผด็จการคอมมิวนิสต์ เป็นลัทธิที่ถือกำเนิดขึ้นมาในศตวรรษที่ 19 เป็นหลักการที่นำเสนอโดย คาร์ล มากซ์ และฟรีดริช เองเงิลส์ ต่อมา วลาดีมีร์ เลนิน ได้นำแนวคิดนี้ไปใช้ปฏิวัติรัสเซีย และเหมา เจ๋อตง ได้นำไปปรับใช้ปฏิวัติในประเทศจีน จนกระทั่งทำให้ลัทธิคอมมิวนิสต์สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้ในหลายประเทศ เช่น สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลีหรือเกาหลีเหนือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และสาธารณรัฐคิวบา

ฮิตเลอร์และมุสโสลินี อดีตผู้นำเผด็จการของเยอรมันและอิตาลี

คาร์ล มากซ์ วลาดีมีร์ เลนิน และเหมา เจ๋อตง อดีตผู้นำลัทธิคอมมิวนิสต์ของโลก

1.2.3 ความแตกต่างของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยกับระบอบการปกครองแบบเผด็จการ

ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยกับระบอบการปกครองแบบเผด็จการมีความแตกต่างในหลายประเด็น เริ่มจากประเด็นอำนาจสูงสุดในการปกครองซึ่งเป็นประเด็นแรกของระบอบประชาธิปไตยอำนาจสูงสุดในการปกครองเป็นของประชาชน ขณะที่ระบอบเผด็จการ อำนาจสูงสุดในการปกครองเป็นของผู้นำ หรือผู้ปกครอง ประเด็นที่สอง รัฐในระบอบประชาธิปไตยให้ความสำคัญ รับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ขณะที่ระบอบเผด็จการให้ความสำคัญต่อรัฐ ผู้นำหรือผู้ปกครองมากกว่าการเคารพสิทธิเสรีภาพของประชาชน ประเด็นที่สาม นโยบายและการดำเนินการต่าง ๆ ของคณะรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนให้มากที่สุด ส่วนนโยบายและการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ ผู้นำ หรือผู้ปกครองในระบอบเผด็จการเป็นไปเพื่อให้ครอบครองอำนาจได้นานที่สุด ประเด็นที่สี่ ในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนสามารถเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีเพื่อบริหารประเทศใหม่ได้ ในกรณีที่รัฐบาลชุดดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ ส่วนระบอบเผด็จการ ประชาชนไม่สามารถเปลี่ยนผู้นำหรือผู้ปกครองได้ประชาชนมีสิทธิเพียงเลือกตั้งพรรคหรือกลุ่มที่รัฐกำหนดให้เท่านั้น

ความแตกต่างของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยกับระบอบการปกครองแบบเผด็จการ

ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย	ระบอบการปกครองแบบเผด็จการ
1. อำนาจสูงสุดในการปกครองเป็นของประชาชน	1. อำนาจสูงสุดในการปกครองเป็นของรัฐ ผู้นำหรือผู้ปกครอง
2. รัฐให้ความสำคัญ รับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน	2. ให้ความสำคัญต่ออำนาจรัฐ ผู้นำหรือผู้ปกครองมากกว่าการเคารพสิทธิเสรีภาพที่ประชาชนควรจะได้รับ
3. นโยบายและการดำเนินการต่าง ๆ ของคณะรัฐบาลเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนให้มากที่สุด	3. นโยบายและการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ ผู้นำ หรือผู้ปกครองเป็นไปเพื่อให้ดำรงอำนาจได้นานที่สุด
4. ประชาชนสามารถเปลี่ยนคณะรัฐบาลเพื่อบริหารประเทศใหม่ได้ ในกรณีที่รัฐบาลชุดดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการของประชาชนได้	4. ประชาชนไม่สามารถเปลี่ยนผู้นำหรือผู้ปกครองได้ประชาชนมีสิทธิเพียงเลือกตั้งพรรคหรือกลุ่มที่รัฐกำหนดให้เท่านั้น

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

นักเรียนร่วมกันอภิปรายเปรียบเทียบการปกครองแบบประชาธิปไตยและแบบเผด็จการว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร

2. การปกครองของไทยและต่างประเทศ

2.1 การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย

ชนชาติไทยเป็นชาติที่มีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเป็นของตนเองมานานชาตินึ่ง จึงมีการพัฒนารูปแบบการปกครองของตนเองเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมือง โดยเริ่มต้นจากการปกครองในสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นการปกครองโดยพระมหากษัตริย์สืบเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 และยึดถือเป็นรูปแบบในการปกครองประเทศมาจนถึงปัจจุบัน

2.1.1 รูปแบบของรัฐ

ในการศึกษาถึงรูปแบบของรัฐนั้นอาจพิจารณาได้ในสองด้านที่ต่างกัน กล่าวคือ พิจารณาในด้านการเมืองและด้านกฎหมาย สำหรับด้านการเมืองนั้นเป็นการพิจารณาในเรื่องอำนาจของรัฐ เช่น เป็นรัฐเสรีนิยม เป็นรัฐสังคมนิยม หรือเป็นรัฐบรรษัท ส่วนด้านกฎหมายเป็นการพิจารณาเกี่ยวกับโครงสร้างภายในแห่งอำนาจของรัฐ โดยอำนาจนี้จะเป็นอำนาจที่มีผู้ใช้แห่งเดียวซึ่งแสดงถึงอธิปไตยของรัฐ หรือเป็นอำนาจที่แยกศูนย์กลางออกหลายแห่ง ซึ่งในด้านกฎหมายได้แบ่งรูปแบบของรัฐออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. รัฐเดี่ยว หมายถึง รัฐที่มีศูนย์กลางทางการเมืองและการปกครองแห่งเดียวกัน เป็นรัฐที่มีผู้ใช้อำนาจอธิปไตยทั้งภายในและภายนอกประเทศเป็นศูนย์เดียวกัน คือรัฐที่มีสภาพเป็นนิติบุคคล ประชาชนทุกคนในประเทศจะอยู่ใต้บังคับบัญชาของอำนาจแห่งเดียวกันนี้ และทุกคนจะอยู่ในระบอบการปกครองเดียวกัน และจะอยู่ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายอย่างเดียวกัน สำหรับกรณีของประเทศไทยนั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับบัญญัติว่า ประเทศไทยเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียว จะแบ่งแยกมิได้

2. รัฐรวม หรือสมาคมระหว่างรัฐ การจัดรูปแบบของรัฐรวมแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สมาพันธรัฐ และสหพันธรัฐ โดยความหมายของสมาพันธรัฐในทางกฎหมายระหว่างประเทศนั้นถือว่าสมาพันธรัฐเป็นสมาคมระหว่างรัฐ ทั้งนี้เพราะว่าความสัมพันธ์ทางกฎหมายของรัฐสมาชิกจะถูกกำหนดโดยสนธิสัญญาระหว่างรัฐนั้นบนพื้นฐานความเท่าเทียมกันและรัฐสมาชิกจะต้องยอมรับในเงื่อนไขแห่งสนธิสัญญาอย่างเป็นเอกฉันท์ ส่วนสหพันธรัฐ หมายถึง การรวมรัฐต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ในลักษณะที่มีการสร้างรัฐขึ้นให้อยู่เหนือและซ้อนอยู่กับรัฐต่าง ๆ ที่มารวมกัน หรืออีกนัยหนึ่งสหพันธรัฐเป็นรูปแบบที่รัฐเอกราชหลาย ๆ รัฐ ยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันภายใต้กฎเกณฑ์อันเดียวกัน โดยยอมสละอำนาจบางส่วนของตน

2.1.2 รูปแบบการปกครอง

รัฐธรรมนูญปัจจุบันกำหนดรูปแบบการปกครองของประเทศไทยให้เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทั้งนี้ การที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้ประเทศไทยเป็นรัฐเดี่ยวและมีรูปแบบการปกครองให้เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้น เป็นหลักการพื้นฐานสำคัญที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงโดยการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญได้ ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ว่า ญัตติที่เสนอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญที่มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปของรัฐและรูปแบบการปกครองนั้นไม่อาจจะเสนอได้ และการปกครองในระบอบประชาธิปไตยลักษณะนี้ พระมหากษัตริย์จะทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ กล่าวคือในระบอบนี้มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข แต่ในการใช้พระราชอำนาจทั้งนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ พระองค์มิได้ใช้พระราชอำนาจโดยตรง แต่มีสถาบันหรือหน่วยงานรับผิดชอบต่างกันไป เช่น ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางสถาบันรัฐสภา ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล

2.1.3 อำนาจอธิปไตย

อำนาจอธิปไตย คือ อำนาจซึ่งแสดงความเป็นใหญ่ ความเป็นอิสระ ความไม่ขึ้นแก่ใครหรือต้องเชื่อฟังคำสั่ง คำบัญชาของผู้ใดที่เหนือตนโดยปราศจากความยินยอมของตน[1] อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ รัฐธรรมนูญจึงกำหนดให้อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย ประชาชนก็มีสิทธิต่าง ๆ รวมทั้งสิทธิที่จะมอบให้ผู้อื่นนำไปใช้ แต่ประชาชนยังไม่ขาดความเป็นเจ้าของสิ่งนั้น ประชาชนยังเป็นเจ้าของตลอดเวลา นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญยังกำหนดให้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจทั้ง 3 คือ

1. อำนาจนิติบัญญัติ หมายถึง สถาบันที่ทำหน้าที่ออกกฎหมาย คือรัฐสภา ซึ่งมีรูปแบบเป็นสภาคู่ หรือ 2 สภา ประกอบด้วย

1) สภาผู้แทนราษฎร ประกอบด้วย สมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขต จำนวน 375 คน และมาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อจำนวน 125 คน รวมทั้งสิ้น 500 คน มีอำนาจหน้าที่ในการออกกฎหมายและติดตามตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลให้เป็นไปตามนโยบายที่แถลงไว้

---

[1] วิษณุ เครืองาม. กฎหมายรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: แสวงสุทธิการพิมพ์, 2530, หน้า 8.

2) วุฒิสภา ประกอบด้วย สมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนจังหวัดละ 1 คน และมาจากการสรรหาของคณะกรรมการสรรหาเท่ากับจำนวน 150 คน หักด้วยจำนวนสมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการเลือกตั้ง สมาชิกวุฒิสภามีบทบาทหน้าที่สำคัญ ได้แก่ การกลั่นกรองกฎหมาย การควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน การให้ความเห็นชอบในเรื่องสำคัญต่าง ๆ การคัดสรรบุคคลเข้าสู่ตำแหน่ง และการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง

นอกจากนี้ยังมีอำนาจหน้าที่อื่น ๆ ที่ต้องกระทำร่วมกับสภาผู้แทนราษฎรในที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภา เช่น การปรึกษาร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญหรือร่างพระราชบัญญัติซึ่งพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วยและพระราชทานคืนมายังรัฐสภา หรือเมื่อพ้น 90 วันแล้วมิได้พระราชทานคืนมา การแถลงนโยบายและชี้แจงการดำเนินการตามนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐของคณะรัฐมนตรีก่อนเข้าบริหารราชการแผ่นดิน การเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อฟังความคิดเห็นของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา ในกรณีที่มีปัญหาสำคัญเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินที่คณะรัฐมนตรีต้องการรับฟังความคิดเห็น รวมทั้งการรับฟังคำชี้แจงและการให้ความเห็นชอบหนังสือสัญญาสันติภาพ สัญญาสงบศึก และสัญญาอื่นกับนานาประเทศหรือองค์กรระหว่างประเทศ

การประชุมรัฐสภา

2. อำนาจบริหาร หมายถึง บุคคล คณะบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรที่นำนโยบายของรัฐไปดำเนินการและนำไปปฏิบัติ สถาบันบริหารนั้นนอกจากจะเป็นสถาบันที่บังคับใช้กฎหมายแล้วยังเป็นสถาบันที่กำหนดนโยบายการบริหารด้วย สถาบันบริหารจะนำนโยบายและกฎหมายที่ผ่านความเห็นชอบของรัฐสภาแล้วไปดำเนินการหรือไปปฏิบัติ

1) องค์ประกอบของสถาบันบริหาร ประกอบด้วย

(1) ข้าราชการการเมือง คือ บุคคลซึ่งรับราชการในตำแหน่งข้าราชการการเมือง ได้แก่ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี หรืออาจเรียกรวมกันว่า คณะรัฐมนตรี รวมทั้งข้าราชการการเมืองที่มิใช่รัฐมนตรี เช่น ที่ปรึกษารัฐมนตรี เลขาธิการนายกรัฐมนตรี ฯลฯ คณะรัฐมนตรีทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของข้าราชการประจำ

(2) ข้าราชการประจำ คือ บุคคลที่ได้รับบรรจุและแต่งตั้งตามกฎหมายของหน่วยงาน โดยได้รับเงินเดือนจากเงินงบประมาณในกระทรวงที่สังกัด ข้าราชการประจำถือเป็นบุคลากรของรัฐซึ่งมีหน้าที่ในการนำนโยบายและกฎหมายไปปฏิบัติให้เกิดประสิทธิภาพ โดยมีสายการบังคับบัญชาของข้าราชการประจำอย่างชัดเจน มีการแบ่งงานกันทำเฉพาะอย่างตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ของสถาบันบริหารซึ่งประกอบด้วยผู้บังคับบัญชาที่มาจากฐานการเมืองและผู้ใต้บังคับบัญชาที่มาจากการแต่งตั้งตามระบบคุณธรรม โดยนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีเป็นผู้บังคับบัญชาของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ นายกรัฐมนตรีในฐานะหัวหน้ารัฐบาลมีอำนาจหน้าที่กำกับทั่วไป รัฐมนตรีมีอำนาจบังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายบริหารทุกตำแหน่ง ซึ่งสังกัดกระทรวง ทบวง กรม รวมทั้งมีอำนาจกำหนดนโยบายของกระทรวงให้สอดคล้องกับนโยบายที่คณะรัฐมนตรีกำหนด อย่างไรก็ตาม การบริหารราชการแผ่นดินมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประสิทธิภาพของระบบ สถาบันบริหารจึงต้องประกอบด้วยข้าราชการการเมืองและข้าราชการประจำ จะขาดฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่ได้ จึงจะทำให้สามารถดำเนินงานไปได้

เจ้าหน้าที่ตำรวจเป็นข้าราชการประจำ

2) การบริหารราชการแผ่นดิน การจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ การบริหารราชการส่วนกลาง การบริหารราชการส่วนภูมิภาค และการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น

(1) การบริหารราชการส่วนกลาง หมายถึง การบริหารราชการของสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง ทบวง กรม รวมทั้งหน่วยงานที่มีฐานะเทียบเท่ากรม โดยมีนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอื่น ๆ เป็นผู้รับผิดชอบกำกับดูแลทางด้านนโยบาย มีปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ปลัดกระทรวง ปลัดทบวง และอธิบดีกรมต่าง ๆ หรือผู้บริหารหน่วยงานที่มีฐานะเทียบเท่ากรม ทำหน้าที่นำนโยบายของรัฐบาลไปปฏิบัติ การบริหารราชการในส่วนนี้เป็นการบริหารงานตามหลักการรวมอำนาจ กล่าวคือ รวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศ หรือที่ทำการของรัฐบาลในส่วนกลาง สำหรับหน่วยงานในระดับกระทรวงของไทยประกอบด้วย สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงกลาโหม กระทรวงการคลัง กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงคมนาคม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงพลังงาน กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม กระทรวงแรงงาน กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอุตสาหกรรม

โครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย

ที่มา: นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องทิศทางการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ. เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2545.

ทำเนียบรัฐบาล

(2) การบริหารราชการส่วนภูมิภาค หมายถึง การที่ราชการส่วนกลางโดยกระทรวงทบวง กรมต่าง ๆ แบ่งอำนาจในการบริหารบางส่วนให้ข้าราชการในส่วนภูมิภาคที่ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่ได้มีอำนาจในการใช้ดุลยพินิจตัดสินใจ แก้ไขปัญหาตลอดจนริเริ่มนโยบายต่าง ๆ ภายใต้กรอบและอำนาจที่ได้รับมอบไปจากส่วนกลาง การบริหารงานราชการในส่วนภูมิภาคนี้เป็นไปตามหลักการแบ่งอำนาจ

ศาลากลางจังหวัด

การจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคของไทยในปัจจุบันแบ่งการบริหารออกเป็นจังหวัดและอำเภอ โดยจังหวัดเป็นหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคที่ใหญ่ที่สุด ประกอบด้วยอำเภอหลาย ๆ อำเภอ มีฐานะเป็นนิติบุคคล และมีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นหัวหน้าบังคับบัญชาข้าราชการส่วนภูมิภาคในเขตจังหวัดเป็นผู้รับนโยบายและคำสั่งจากนายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี หรือกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มาปฏิบัติให้เหมาะสมกับท้องที่และประชาชน ส่วนอำเภอเป็นหน่วยราชการที่รองจากจังหวัด แต่ไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคลเช่นเดียวกับจังหวัด มีนายอำเภอเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาข้าราชการในอำเภอ และรับผิดชอบงานบริหารราชการของอำเภอ

นอกจากหน่วยการปกครองในระดับจังหวัดและอำเภอแล้วยังมีหน่วยการปกครองในระดับตำบลและหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของนายอำเภอโดยมีกำนันและผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นเจ้าพนักงานทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่ประชาชนในพื้นที่

(3) การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น หมายถึง การบริหารราชการที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยการปกครองท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลในส่วนกลางกระจายอำนาจบางส่วนให้แก่ประชาชนหรือหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนมีอำนาจในการบริหารและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการสาธารณะต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองตามอำนาจหน้าที่ที่กฎหมายมอบให้ การบริหารราชการในส่วนท้องถิ่นนี้เป็นไปตามหลักการกระจายอำนาจ ซึ่งปัจจุบันหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นมี 2 ประเภท คือ

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

การได้มาซึ่งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ได้มาอย่างไร ให้นักเรียนร่วมกันอภิปราย

ประเภทที่ 1 รูปแบบทั่วไป ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สำหรับองค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ครอบคลุมเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีอำนาจหน้าที่ในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด ประสานงาน ให้ความร่วมมือและสนับสนุนหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดเล็ก ตลอดทั้งดำเนินการในกิจการที่หน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดเล็กไม่สามารถทำได้ เนื่องจากเป็นกิจการที่ครอบคลุมพื้นที่กว้าง เป็นกิจการที่ต้องการความเป็นเอกภาพและเป็นเรื่องที่เกินขีดความสามารถของหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดเล็กจะกระทำได้ ส่วนของเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดเล็กมีอำนาจหน้าที่ในการให้บริการสาธารณะต่าง ๆ ภายในพื้นที่รับผิดชอบของตนเอง

องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดเล็กที่ประชาชนมีอำนาจในการบริหารและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการสาธารณะต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

ประเภทที่ 2 รูปแบบพิเศษ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร (กทม.) และเมืองพัทยา สำหรับกรุงเทพมหานครมีฐานะเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดใหญ่ มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารกรุงเทพมหานครตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 อาทิ การรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย การจัดการศึกษา การสาธารณูปการ รวมทั้งการจัดระบบบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนเอง ฯลฯ ส่วนเมืองพัทยามีฐานะเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดเล็กที่มีพื้นที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารเมืองพัทยา ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

พ.ศ. 2542 อาทิ การรักษาความสงบเรียบร้อย การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การควบคุมและส่งเสริมกิจการท่องเที่ยว การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง การจัดให้มีและบำรุงรักษาทางบก ทางน้ำ และทางระบายน้ำ การส่งเสริมและสนับสนุนการป้องกันและรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ฯลฯ

กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยาเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษที่ประชาชนมีอำนาจในการบริหารและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการสาธารณะต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง

3. อำนาจตุลาการ หมายถึง ศาลและผู้พิพากษาหรือตุลาการที่ปฏิบัติหน้าที่ในศาล ซึ่งเป็นการกระทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ อำนาจตุลาการตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญมีสาระสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1) อำนาจตุลาการในระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญของไทยในอดีตได้แยกอำนาจระหว่างอำนาจตุลาการและอำนาจนิติบัญญัติไว้อย่างชัดเจน โดยจัดอำนาจตุลาการให้เป็นอิสระจากฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติ รัฐสภาจะก้าวก่ายอำนาจของศาล เช่น เข้ามามีส่วนในการแต่งตั้งผู้พิพากษาไม่ได้ แต่รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันถือว่าอำนาจตุลาการจะขาดจากการเชื่อมโยงจากประชาชนไม่ได้ จึงให้วุฒิสภาแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิ 2 คน ไปอยู่ในคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม ส่วนอำนาจตุลาการด้านการตีความรัฐธรรมนูญ ได้มีการจัดตั้งศาลรัฐธรรมนูญขึ้น พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตุลาการศาลรัฐธรรมนูญตามคำแนะนำของวุฒิสภา ส่วนศาลปกครองกำหนดให้คณะกรรมการตุลาการศาลปกครองต้องมีกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งได้คัดเลือกจากวุฒิสภา 2 คน และคณะรัฐมนตรีอีก 1 คน

2) ศาล รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้วางหลักทั่วไปเกี่ยวกับหลักการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีว่าเป็นอำนาจศาล ซึ่งศาลในที่นี้หมายถึง ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรม ศาลปกครอง และศาลทหาร โดยมีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

(1) ศาลรัฐธรรมนูญ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับกฎหมายขัดรัฐธรรมนูญ และคดีอื่นที่รัฐธรรมนูญและกฎหมายบัญญัติ คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญเป็นเด็ดขาด มีผลผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาลและองค์กรอื่นของรัฐ

(2) ศาลยุติธรรม มี 3 ศาล คือ

1. ศาลชั้นต้น เป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งทางแพ่งและอาญาซึ่งทำหน้าที่พิจารณาคดีเป็นอันดับแรก ศาลชั้นต้นแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

ศาลชั้นต้นทั่วไป ศาลชั้นต้นทั่วไปสำหรับกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญา ศาลอาญากรุงเทพใต้ ศาลอาญาธนบุรี ศาลจังหวัดมีนบุรี ศาลแขวงพระนครเหนือ ศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวงธนบุรี ศาลแขวงดุสิต ศาลแขวงตลิ่งชัน ศาลแขวงพระโขนง และศาลแขวงปทุมวัน ส่วนศาลชั้นต้นทั่วไปสำหรับจังหวัดอื่นนอกจากกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยศาลจังหวัด และศาลแขวงในจังหวัดต่าง ๆ ภาค 1–9

ศาลพิเศษและศาลชำนัญพิเศษ คือ ศาลชั้นต้นที่ใช้วิธีพิจารณาพิเศษตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลและวิธีพิจารณาคดีของศาลนั้น ๆ ซึ่งแตกต่างจากศาลชั้นต้นทั่วไป โดยผู้พิพากษาศาลพิเศษและศาลชำนัญพิเศษจะเป็นผู้พิพากษาที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ โดยเฉพาะ ศาลในกลุ่มนี้บางศาล เช่น ศาลเยาวชนและครอบครัว ศาลแรงงาน และศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ มีบุคคลภายนอกที่มิใช่ผู้พิพากษาแต่มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาสมทบเข้ามาร่วมพิจารณาและพิพากษาคดีด้วย ศาลพิเศษ ได้แก่ ศาลเยาวชนและครอบครัว ส่วนศาลชำนัญพิเศษ ได้แก่ ศาลแรงงาน ศาลภาษีอากร ศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ และศาลล้มละลาย

2. ศาลอุทธรณ์ เป็นศาลชั้นกลางที่จะพิจารณาพิพากษาคดีที่ผ่านการตัดสินมาจากศาลชั้นต้น แต่ทั้งนี้การอุทธรณ์จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขการอุทธรณ์ ไม่ใช่ว่าทุกคดีจะอุทธรณ์ได้ หรือคดีบางประเภทไม่มีการอุทธรณ์ นอกจากนี้ ศาลอุทธรณ์ยังมีอำนาจพิจารณาคดีอื่น ๆ ตามที่กฎหมายกำหนด เช่น คดีตามพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. 2544 คดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 คดีความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดียาเสพติด พ.ศ. 2550 และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีผู้บริโภคตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551

3. ศาลฎีกา เป็นศาลยุติธรรมชั้นสูงสุด มีเขตอำนาจทั่วราชอาณาจักรมีอำนาจพิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์และศาลอุทธรณ์ภาคภายใต้เงื่อนไขของกฎหมายว่าด้วยการฎีกา และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นโดยตรงต่อศาลฎีกา ไม่ต้องผ่านศาลอุทธรณ์ หรือศาลอุทธรณ์ภาคตามกฎหมายเฉพาะ ทั้งนี้ศาลฎีกามีแผนกคดีพิเศษทั้งสิ้น 11 แผนก ได้แก่ แผนกคดีเยาวชนและครอบครัว แผนกคดีแรงงาน แผนกคดีภาษีอากร แผนกคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ แผนกคดีล้มละลาย แผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง แผนกคดีพาณิชย์และเศรษฐกิจ แผนกคดีสิ่งแวดล้อม แผนกคดีผู้บริโภค แผนกคดีเลือกตั้ง และแผนกคดีปกครอง

ศาลฎีกา ตั้งอยู่ในเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

(3) ศาลปกครอง เป็นศาลอีกระบบหนึ่งซึ่งแยกต่างหากจากศาลยุติธรรม มีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีปกครอง ซึ่งหมายถึง คดีที่เป็นข้อพิพาทระหว่างหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐกับเอกชน หรือข้อพิพาทระหว่างหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วยกันเอง ได้แก่ คดีพิพาทอันเนื่องมาจากการกระทำฝ่ายเดียว คดีพิพาทอันเนื่องมาจากการละเลยต่อหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่ล่าช้าเกินสมควร คดีพิพาทอันเนื่องมาจากการกระทำละเมิดหรือความรับผิดอย่างอื่นของหน่วยงานทางปกครองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐอันเกิดจากการใช้อำนาจตามกฎหมายหรือจากการออกกฎ คำสั่งทางปกครองหรือคำสั่งอื่น หรือเป็นกรณีที่หน่วยงานทางปกครองละเลยต่อหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวล่าช้าเกินสมควร คดีพิพาทอันสืบเนื่องมาจากสัญญาทางปกครองและคดีพิพาททางปกครองอื่น ๆ ตามที่กฎหมายกำหนด ทั้งนี้ ศาลปกครองแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ศาลปกครองสูงสุด ทำหน้าที่เป็นศาลสูงสุดเช่นเดียวกับศาลฎีกา มีศาลเดียว ไม่มีข้อจำกัดด้านเขตอำนาจ และศาลปกครองชั้นต้น แบ่งเป็น 2 ศาล ได้แก่ ศาลปกครองกลาง และศาลปกครองในภูมิภาค เช่น ศาลปกครองเชียงใหม่ และศาลปกครองสงขลา เป็นต้น

(4) ศาลทหาร มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทหารและคดีอื่นตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. ศาลทหารในเวลาปกติ คือ ศาลทหารที่ดำเนินการอยู่ในช่วงเวลาที่บ้านเมืองสงบสุขไม่มีศึกสงคราม โดยศาลประเภทนี้จะมีการพิจารณาพิพากษาคดีที่สามารถอุทธรณ์และฎีกาได้สามชั้น ประกอบด้วย ศาลทหารชั้นต้น ศาลทหารกลาง (ชั้นอุทธรณ์) และศาลทหารสูงสุด (ชั้นฎีกา)

2. ศาลทหารในเวลาไม่ปกติ คือ ศาลทหารที่ดำเนินการอยู่ในเวลาที่มีการรบ หรือสถานการณ์สงคราม หรือได้ประกาศใช้กฎอัยการศึก โดยศาลทหารประเภทนี้จะพิจารณาพิพากษาคดีอาญาตามประกาศหรือคำสั่งนั้น

3. ศาลอาญาศึก เป็นศาลทหารอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยอาศัยหลักเกณฑ์ เช่น เมื่อมีการรบและมีการกำหนดเขตยุทธบริเวณ หรือในเขตยุทธบริเวณดังกล่าวมีกำลังทหารไม่น้อยกว่าหนึ่งกองพัน หรือมีเรือรบ ป้อม หรือที่มั่นอย่างใด ๆ ของทหาร

2.2 การปกครองของประเทศที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับไทย

2.2.1 ประเทศที่มีการปกครองคล้ายคลึงกับไทย

ประเทศสหราชอาณาจักร

1. รูปแบบของรัฐ สหราชอาณาจักรเป็นประเทศที่ใช้รูปแบบรัฐเดี่ยว ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของทวีปยุโรป มีพื้นที่ทางการปกครองครอบคลุมเขตสำคัญ 4 เขต ได้แก่ อังกฤษ เวลส์ สกอตแลนด์ และไอร์แลนด์เหนือ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือคริสต์ศาสนา มีกรุงลอนดอนเป็นเมืองหลวง

2. รูปแบบการปกครอง การปกครองของสหราชอาณาจักรเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา โดยมีพระมหากษัตริย์คือ สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบทที่ 2 ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. 2496 จนถึงปัจจุบัน เป็นประมุขฝ่ายบริหาร ทรงมีบทบาทสำคัญด้านนิติบัญญัติ ทรงเป็นประมุขฝ่ายตุลาการ ทรงเป็นผู้บัญชาการทหารรักษาพระองค์และทรงเป็น "ผู้บริหารสูงสุด" ของคริสต์จักรแห่งอังกฤษ และมีนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้ารัฐบาล

สมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบทที่ 2 ประมุขแห่งสหราชอาณาจักร

โครงสร้างรูปแบบการปกครองของประเทศสหราชอาณาจักร

ที่มา: นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องทิศทางการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ. เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2545.

3. อำนาจอธิปไตย ระบบรัฐสภาของอังกฤษมีอำนาจในการตราหรือยกเลิกพระราชบัญญัติใดก็ได้ตามที่เห็นสมควร พระราชบัญญัติที่ตราขึ้นโดยรัฐสภาถือเป็นกฎหมายสูงสุด ศาลไม่มีอำนาจพิพากษาว่าเป็นโมฆะ ทำได้เพียงการตีความกฎหมายที่เป็นพระราชบัญญัติเท่านั้น แต่ในทางกฎหมายและประเพณีผู้บริหารอำนาจนี้ประกอบด้วย 3 สถาบัน คือ พระมหากษัตริย์ สภาสามัญ หรือสภาผู้แทนราษฎรและสภาขุนนาง

อาคารรัฐสภาของสหราชอาณาจักร

1) อำนาจนิติบัญญัติ ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ สมเด็จพระราชินีนาถ สภาสามัญ หรือสภาผู้แทนราษฎร และสภาขุนนาง การประชุมของทั้ง 3 ส่วนนี้จะมีขึ้นเฉพาะในโอกาสทางพิธีการ อาทิ พระราชพิธีเปิดสมัยประชุมรัฐสภา โดยรัฐสภามีหน้าที่ในการออกกฎหมาย ตรวจสอบนโยบายและการบริหารงานของรัฐบาล และเปิดอภิปรายในกระทู้สำคัญ รัฐสภาแต่ละชุดมีอายุไม่เกิน 5 ปี สำหรับรัฐสภาอังกฤษแบ่งออกเป็น 2 สภา ดังนี้

(1) สภาสามัญหรือสภาผู้แทนราษฎร (House of Commons) มีอำนาจหน้าที่ในทางนิติบัญญัติ ตรวจสอบฝ่ายบริหารและทำหน้าที่ในการควบคุมทางการคลัง โดยการอนุมัติงบประมาณ ให้ความเห็นชอบการใช้จ่ายงบประมาณ และคอยตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณของรัฐบาล

สภาผู้แทนราษฎรแห่งสหราชอาณาจักร

สภาขุนนางแห่งสหราชอาณาจักร

(2) สภาขุนนาง (House of Lords) ประกอบด้วย 2 ฝ่าย ได้แก่ ขุนนางฝ่ายฆราวาส ซึ่งมีทั้งที่เป็นโดยสืบเชื้อสายและโดยการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งตลอดชีวิตเนื่องจากทำความดีความชอบให้แก่ประเทศหรือที่เรียกว่า ขุนนางชั่วชีวิต (life peers) และขุนนางฝ่ายศาสนา ได้แก่ ผู้นำทางศาสนจักรที่ดำรงตำแหน่งสำคัญของคริสต์ศาสนานิกายต่าง ๆ หรือบุคคลระดับสูงทางฝ่ายศาสนา มีหน้าที่พิจารณาทบทวนกฎหมายซึ่งยกร่างโดยสภาสามัญชน โดยมีอำนาจทบทวนร่างพระราชบัญญัติที่ผ่านการพิจารณาจากสภาสามัญชนและสามารถยับยั้งร่างกฎหมายไว้ชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น

2) อำนาจบริหาร หัวหน้าพรรคการเมืองซึ่งได้จำนวนที่นั่งข้างมากและได้รับเสียงสนับสนุนจากสภาสามัญหรือสภาผู้แทนราษฎรจะได้รับการแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ให้เป็นนายกรัฐมนตรีและจัดตั้งคณะรัฐบาล โดยมีวาระในตำแหน่ง 5 ปี หน้าที่หลักของคณะรัฐมนตรี คือ การร่างกฎหมาย ตัดสินนโยบาย และเสนอต่อรัฐสภาเพื่อให้ความเห็นชอบรวมทั้งยังรับผิดชอบในการควบคุมและมอบหมายให้กระทรวง ทบวง กรม รับนโยบายไปปฏิบัติ สำหรับการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศสหราชอาณาจักรแบ่งการจัดระบบการบริหารราชการแผ่นดินเป็น 2 ระดับ คือ

(1) การบริหารราชการส่วนกลาง ในส่วนกลางนั้นอังกฤษใช้รูปแบบรัฐสภาที่มีนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบในการบริหารสูงสุด โดยนายกรัฐมนตรีจะบริหารงานของรัฐบาลผ่านกระทรวงต่าง ๆ

(2) การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น การปกครองส่วนท้องถิ่นของอังกฤษมีโครงสร้างชั้นเดียวและโครงสร้างสองชั้น ดังนี้

ที่มา: นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องทิศทางการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ. เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2545.

ก โครงสร้างชั้นเดียว ประกอบด้วย สภามหานครซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองท้องถิ่นที่ใช้ในเขตที่มีความเจริญและมีความหนาแน่นของประชากรสูงและสภาเอกรูป ซึ่งเกิดจากการยุบรวมของสภาแขวงซึ่งเป็นหน่วยการปกครองที่มีขนาดเล็กเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งนี้รูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีโครงสร้างชั้นเดียวนี้จะเป็นการเพิ่มความสามารถในการตรวจสอบของประชาชน

ข โครงสร้างสองชั้น แบ่งเป็น 2 เขต คือ

– เขตที่อยู่นอกมหานคร ประกอบด้วย สภาเขต ที่ทำหน้าที่จัดการให้บริการสาธารณะครอบคลุมพื้นที่ให้บริการหลากหลายชุมชน และสภาแขวง

– เขตมหานคร ประกอบด้วย สำนักบริหารมหานคร และสภาเขตแห่งลอนดอน สมาชิกสภาและนายกเทศมนตรีมาจากการเลือกตั้งโดยตรง มีหน้าที่วางแผนและกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม และบริหารงานครอบคลุมพื้นที่มหานครลอนดอนทั้งหมด

3) อำนาจตุลาการ ประกอบด้วยผู้พิพากษา ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งโดยคำแนะนำของนายกรัฐมนตรี หรือประธานสภาขุนนาง ศาลมีหน้าที่ในการตีความพระราชบัญญัติที่รัฐสภาเป็นผู้ออก แต่ไม่มีอำนาจวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติฉบับใดมีลักษณะขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ ทั้งนี้เป็นไปตามหลักการอำนาจอธิปไตยของรัฐสภาที่มีอำนาจสูงสุด

ประเทศญี่ปุ่น

1. รูปแบบของรัฐ รัฐธรรมนูญกำหนดให้ญี่ปุ่นมีสถานะเป็นรัฐเดี่ยว โดยมีกรุงโตเกียวเป็นเมืองหลวง

2. รูปแบบการปกครอง ญี่ปุ่นมีรูปแบบการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตย ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยมีรัฐสภาเป็นสถาบันสูงสุดของรัฐ และมีนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้ารัฐบาล ขณะที่รัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นบัญญัติให้สมเด็จพระจักรพรรดิทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ มิใช่องค์ประมุขและไม่มีอำนาจในการบริหารประเทศ

3. อำนาจอธิปไตย

1) อำนาจนิติบัญญัติ รัฐสภาญี่ปุ่น หรือที่เรียกว่า สภาไดเอท (Diet) เป็นสถาบันสูงสุดที่มีอำนาจนิติบัญญัติ ประกอบด้วย 2 สภา คือ

(1) สภาผู้แทนราษฎร (House of Representatives) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งทั่วประเทศ มีวาระการดำรงตำแหน่ง 4 ปี

(2) วุฒิสภา (House of Councilors) สมาชิกวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งจำนวนครึ่งหนึ่งสลับกันไปทุก 3 ปี โดยมีวาระดำรงตำแหน่ง 6 ปี

สภาไดเอทแห่งญี่ปุ่น

สภาไดเอทเป็นสภานิติบัญญัติแห่งชาติมีอำนาจหน้าที่หลายประการ เช่น แก้ไขรัฐธรรมนูญ พิจารณางบประมาณให้ความเห็นชอบในเรื่องการทำสนธิสัญญา แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีและอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล

2) อำนาจบริหาร คณะรัฐมนตรีมีอำนาจในการบริหารประเทศโดยมีนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นสมาชิกรัฐสภาและได้รับการกำหนดตัวโดยรัฐสภาให้เป็นหัวหน้ารัฐบาล และรัฐมนตรีทุกคนต้องเป็นพลเรือน เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งมี 2 ส่วน ได้แก่

(1) การบริหารราชการส่วนกลาง ใช้รูปแบบรัฐสภาที่มีนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบในการบริหารสูงสุด ทำหน้าที่บริหารงานของรัฐบาลผ่านกระทรวง หน่วยงาน และองค์กรบริหารงานต่าง ๆ

(2) การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น แบ่งเป็น 2 ระดับ โดยใช้รูปแบบประธานาธิบดีประเทศสหรัฐอเมริกา มีผู้ว่าราชการจังหวัดและนายกเทศมนตรีทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนซึ่งมี 2 รูปแบบ คือ

ก รูปแบบทั่วไป ประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้

– จังหวัด เป็นหน่วยงานกลางที่เชื่อมการติดต่อระหว่างรัฐบาลกลางกับเทศบาล และปฏิบัติหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลกลาง

– เทศบาล เป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นระดับล่างสุดที่ให้บริการขั้นพื้นฐานทั่วไปแก่ประชาชน แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ เทศบาลนคร เทศบาลเมือง และเทศบาลหมู่บ้าน

ข รูปแบบพิเศษ การปกครองท้องถิ่นลักษณะนี้มี 4 รูปแบบ ได้แก่

– เขตพิเศษหรือเขตปกครอง มีเฉพาะในโตเกียว โดยมีนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาที่มาจากการเลือกตั้งร่วมกันเป็นผู้ดูแล หน้าที่ของเขตพิเศษจะมีลักษณะคล้ายกันกับเทศบาลนคร ยกเว้นไม่มีหน้าที่ในการดับเพลิง การประปา การระบายน้ำ และวางแผนงานในบางเรื่อง เหมือนอย่างเทศบาล

โครงสร้างบริหารราชการแผ่นดินของญี่ปุ่น

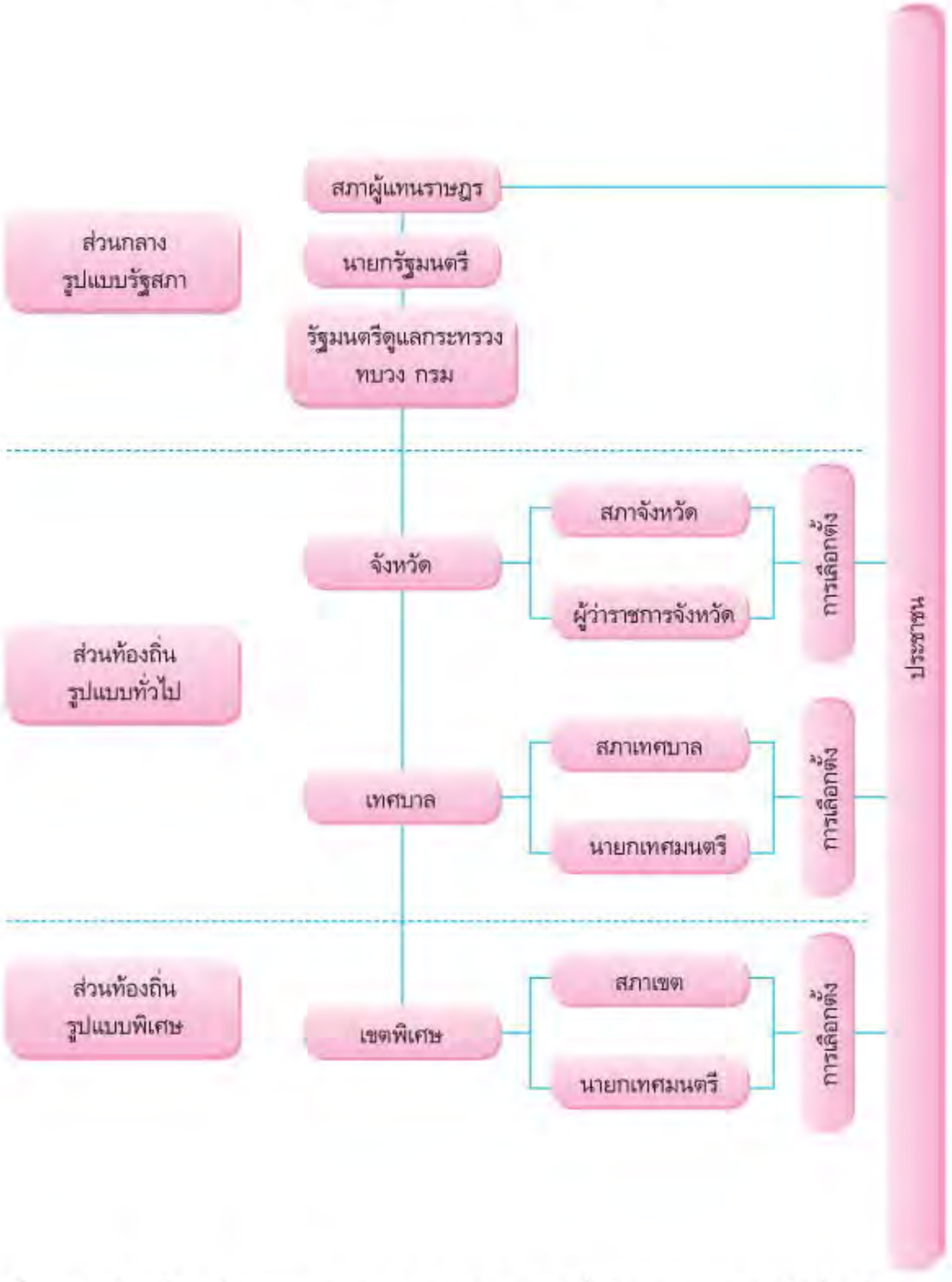

ที่มา: นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องทิศทางการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ. เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2545.

– สหภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจก่อตั้งสหภาพท้องถิ่นขึ้นเพื่อร่วมกันดำเนินกิจการที่ท้องถิ่นขนาดเล็กไม่สามารถจัดทำได้

– เขตทรัพย์สิน เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่บริหารและจัดการกับทรัพย์สินของหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นบางประการ เช่น คลองชลประทาน หนอง บึง สุสาน พื้นที่ทำการเกษตร ฯลฯ รวมทั้งดูแลทรัพย์สินที่เกิดจากการรวมตัวกันของหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นอีกด้วย

– บรรษัทพัฒนาท้องถิ่น เกิดจากการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสองแห่งขึ้นไป เพื่อดำเนินการจัดหาและเตรียมสถานที่ในการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตามแผนพัฒนาภูมิภาค เช่น การสร้างสนามบิน และการพัฒนาเมือง

3) อำนาจตุลาการ ฝ่ายตุลาการทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีของญี่ปุ่นมีอิสระเต็มที่ โดยแยกออกจากฝ่ายบริหารและแบ่งเป็น 5 ศาล ได้แก่ ศาลฎีกา ศาลอุทธรณ์ ศาลจังหวัด ศาลครอบครัว และศาลแขวง

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

ศึกษาค้นคว้าประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยคล้ายคลึงกับประเทศไทย แล้วร่วมกันแสดงความคิดเห็น

2.2.1 ประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแตกต่างกับไทย

ประเทศสหรัฐอเมริกา

1. รูปแบบของรัฐ สหรัฐอเมริกามีการปกครองแบบรัฐรวมที่เป็นสหพันธรัฐ โดยมีกรุงวอชิงตันดีซีเป็นเมืองหลวง

2. รูปแบบการปกครอง การปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบประธานาธิบดี ประกอบด้วยมลรัฐต่าง ๆ 50 มลรัฐ โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ การปกครองส่วนกลาง การปกครองมลรัฐ และการปกครองท้องถิ่น

3. อำนาจอธิปไตย รัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกากำหนดให้องค์กรต่อไปนี้เป็นองค์กรที่ใช้อำนาจอธิปไตย โดยแบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย คือ

1) ฝ่ายนิติบัญญัติ เป็นอำนาจของรัฐสภาแห่งสหรัฐอเมริกา ประกอบด้วย 2 สภา ได้แก่

(1) วุฒิสภาหรือสภาสูง ประกอบด้วย สมาชิกวุฒิสภาจากทุกมลรัฐ มลรัฐละ 2 คน ซึ่งเลือกโดยรัฐสภาของแต่ละมลรัฐ มีวาระการดำรงตำแหน่ง 6 ปี โดยมีรองประธานาธิบดีดำรงตำแหน่งประธานวุฒิสภาโดยตำแหน่ง ทั้งนี้วุฒิสภามีอำนาจให้ความเห็นชอบหรือปฏิเสธบุคคลที่ประธานาธิบดีแต่งตั้ง รวมทั้งคณะรัฐมนตรี และให้สัตยาบันสนธิสัญญา

รัฐสภาแห่งสหรัฐอเมริกา หรือสภาคองเกรส (Congress)

(2) สภาผู้แทนราษฎรหรือสภาล่าง ประกอบด้วย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในมลรัฐต่าง ๆ ที่มีขึ้นทุก 2 ปี

2) ฝ่ายบริหาร สหรัฐอเมริกามีประธานาธิบดี ซึ่งมาจากการเลือกตั้งและจะดำรงตำแหน่งไม่เกิน 2 สมัย สมัยละ 4 ปี โดยจะทำหน้าที่ร่างรัฐบัญญัติต่อรัฐสภาและทำหน้าที่ผู้บัญชาการทหารสูงสุด ทำสนธิสัญญาต่าง ๆ ตลอดจนแต่งตั้งผู้พิพากษา เอกอัครราชทูต และตำแหน่งต่าง ๆ ของฝ่ายบริหารตั้งแต่ระดับรองผู้ช่วยรัฐมนตรีขึ้นไป ทั้งนี้การบริหารราชการแผ่นดินของสหรัฐอเมริกา แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่

นายบารัค โอบามา ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาคนปัจจุบัน

(1) การปกครองส่วนกลาง (Federal Government) มีรัฐบาลกลางหรือรัฐบาลสหพันธ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการปกครองทั่วทั้งประเทศซึ่งเป็นหน่วยการปกครองสูงสุดและมีรัฐธรรมนูญของสหพันธ์ ประกอบด้วย

ก ฝ่ายนิติบัญญัติ มีรัฐสภาประกอบด้วย วุฒิสภาและผู้แทนราษฎร

ข ฝ่ายบริหาร มีประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งของประชาชนทำหน้าที่เป็นผู้นำและหัวหน้าฝ่ายบริหาร

ค ฝ่ายตุลาการ มีศาลสูงทำหน้าที่ตัดสินความขัดแย้งในเรื่องอำนาจหน้าที่ระหว่างรัฐบาลของมลรัฐโดยประธานศาลสูงจะมาจากการแต่งตั้งของประธานาธิบดีตามคำแนะนำและยินยอมของวุฒิสภา

(2) การปกครองมลรัฐ (State Government) ในแต่ละมลรัฐจะมีรัฐธรรมนูญเป็นของตนเองเพื่อกำหนดรูปแบบการปกครองหรือความสัมพันธ์ของอำนาจต่าง ๆ การปกครองในมลรัฐจะแยกอำนาจการปกครองออกเป็น 3 ฝ่าย เช่นเดียวกับรัฐบาลกลาง

ที่มา: นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องทิศทางการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ. เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2545.

ก ฝ่ายนิติบัญญัติ สมาชิกฝ่ายนิติบัญญัติของมลรัฐมาจากการเลือกตั้งของประชาชนทำหน้าที่ในการออกกฎหมายต่าง ๆ

ข ฝ่ายบริหาร มีผู้ว่าการมลรัฐซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนเป็นหัวหน้าสูงสุด

ค ฝ่ายตุลาการ ประกอบด้วยผู้พิพากษาที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนทำหน้าที่ในการตัดสินคดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในมลรัฐ

(3) การปกครองท้องถิ่น (Local Government) เป็นหน่วยการปกครองในระดับล่างสุด มี 2 ประเภท คือ

ก ประเภททั่วไป (General Purpose) เป็นหน่วยการปกครองที่มีหน้าที่ทั่วไปหรือทำหน้าที่หลายอย่างในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งโดยเฉพาะ หน่วยการปกครองประเภทนี้ ได้แก่ เคาน์ตี้ (County) มิวนิซิปอล (Municipal) ทาวน์และทาวน์ชิป (Town and Township)

ข ประเภทเฉพาะ (Special Purpose) เป็นหน่วยการปกครองที่มีหน้าที่หนึ่งหรือสองสามหน้าที่โดยเฉพาะ หน่วยการปกครองประเภทนี้ ได้แก่ เขตพิเศษ (Special District) เช่น ถ้าเป็นเขตพิเศษจัดให้มีน้ำก็จะมีหน้าที่จัดหาน้ำให้ประชาชนใช้เท่านั้น และอีกประเภทหนึ่งคือ เขตโรงเรียน (School District) ซึ่งจะมีหน้าที่จัดการเรื่องโรงเรียนอย่างเดียว

3) ฝ่ายตุลาการ อำนาจตุลาการของสหรัฐอเมริกา ประกอบด้วย ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา ทั้งนี้ศาลฎีกามีอำนาจที่จะล้มเลิกกฎหมาย และการปฏิบัติการของฝ่ายบริหารที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ สำหรับการแต่งตั้งผู้พิพากษาศาลฎีกานั้นประธานาธิบดีจะเป็นผู้เสนอชื่อและวุฒิสภาเป็นผู้ให้การรับรองและดำรงตำแหน่งได้โดยไม่มีการกำหนดวาระ

ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี

1. รูปแบบของรัฐ สาธารณรัฐเกาหลีหรือเกาหลีใต้มีการปกครองแบบรัฐเดี่ยว โดยมีกรุงโซลเป็นเมืองหลวง

2. รูปแบบการปกครอง เกาหลีใต้ยึดถือรูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีประธานาธิบดีที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชนเป็นประมุขและทำหน้าที่หัวหน้าฝ่ายบริหาร และมีนายกรัฐมนตรีที่ได้รับการแต่งตั้งจากประธานาธิบดีผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภาเป็นผู้ช่วยประธานาธิบดีในด้านการบริหารประเทศ

3. อำนาจอธิปไตย เกาหลีใต้แบ่งอำนาจอธิปไตยออกเป็น 3 ฝ่าย

1) ฝ่ายนิติบัญญัติ รัฐสภาเกาหลีใต้เป็นรูปแบบสภาเดียวโดยมีสมาชิก 2 ใน 3 มาจากการเลือกตั้งโดยตรง ส่วนที่เหลือมาจากการเลือกตั้งแบบสัดส่วน วาระดำรงตำแหน่ง 4 ปี

2) ฝ่ายบริหาร เกาหลีใต้มีประธานาธิบดีเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารซึ่งได้รับเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน มีวาระดำรงตำแหน่ง 5 ปี โดยจะดำรงตำแหน่งประมุขของรัฐและผู้บัญชาการทหารสูงสุดไปพร้อมกัน นอกจากนี้ ประธานาธิบดีสามารถเสนอร่างกฎหมายให้รัฐสภาพิจารณาได้ แต่ไม่มีอำนาจยุบสภา ในส่วนของรัฐบาลนั้นคณะรัฐมนตรีประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี ซึ่งเป็นผู้ช่วยประธานาธิบดีในการบริหารประเทศ สำหรับการบริหารราชการแผ่นดินแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ

(1) รัฐบาลกลางระดับชาติ การบริหารงานของรัฐบาลกลางระดับชาติแบ่งออกเป็นคณะกรรมการ กระทรวง สำนักงาน ทบวง และองค์กรอิสระ ส่วนรัฐสภาแห่งชาติ ประกอบด้วยสมาชิกรัฐสภาซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยตรงและมาจากการแบ่งสัดส่วนของพรรคการเมือง

(2) รัฐบาลระดับท้องถิ่น หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มี 2 รูปแบบ ได้แก่

ก รูปแบบทั่วไป (General Form) 2 ระดับ คือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับบน (Upper-level) ได้แก่ จังหวัด (Province) หรือ Do และ มหานคร (Metropolitan)

ข รูปแบบพิเศษ (Special Form) มีเพียงแห่งเดียว คือกรุงโซล ซึ่งเป็นเมืองหลวง

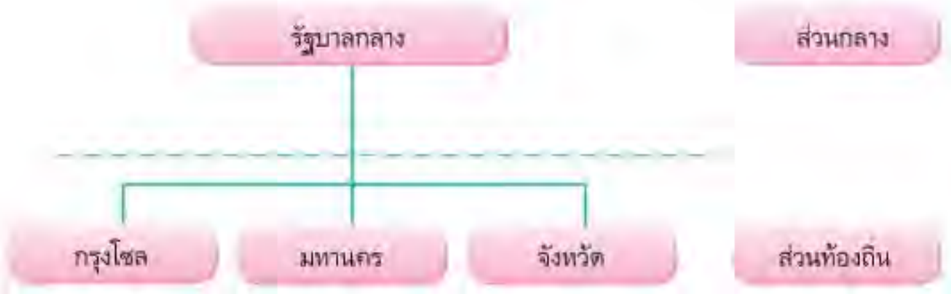

ที่มา: นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องทิศทางการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ. เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2545.

(3) ฝ่ายตุลาการ ประกอบด้วย ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา การพิจารณาของศาลกำหนดกระทำโดยให้เปิดเผยแก่สาธารณชนทั่วไปได้ ยกเว้นในกรณีที่เห็นว่าจะเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติหรือสร้างปัญหาด้านความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยของประชาชน นอกจากนี้ยังมีศาลรัฐธรรมนูญซึ่งมีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ โดยให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน และมีอำนาจในการพิจารณาว่ากฎหมายฉบับใดที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญให้ถือเป็นโมฆะ รวมทั้งมีหน้าที่ ตัดสินความถูกต้องทางกฎหมายของกระบวนการถอดถอน เจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐ ได้แก่ ประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี และผู้พิพากษา ตลอดจนมีอำนาจสั่งยุบพรรคการเมืองที่กระทำผิดกฎหมายตามข้อเสนอของฝ่ายบริหาร

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

สืบค้นข้อมูลน่าความรู้มาร่วมกันอภิปรายในประเด็นต่อไปนี้

1. ประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่แตกต่างจากประเทศไทยมีประเทศอะไรบ้าง
2. ประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่แตกต่างจากประเทศไทยมีรูปแบบการปกครองอย่างไร

2.3 การพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

2.3.1 ปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2550 ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญถึง 18 ฉบับ หากพิจารณากระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยจะพบว่า พัฒนาการทางการเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการชะงักงันของขั้นตอนการพัฒนาไปสู่การสร้างระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งเริ่มต้นจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญเพื่อกำหนดกรอบกติกาการเลือกตั้ง เมื่อการเลือกตั้งเสร็จสิ้นก็นำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาล และเมื่อมีรัฐบาลเข้าบริหารประเทศก็มักประสบปัญหาความไร้เสถียรภาพของฝ่ายบริหาร ปัญหาความไม่โปร่งใสและการทุจริต ซึ่งเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ทั้งโดยกระบวนการทางรัฐสภา และการรัฐประหารโดยกองทัพ นำไปสู่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว และท้ายที่สุดก่อให้เกิดเป็นกระแสการเรียกร้องการปกครองแบบประชาธิปไตย เรียกร้องการเลือกตั้ง เรียกร้องรัฐบาลที่มาจากประชาชน และการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

จากพัฒนาการทางการเมืองของประเทศไทยที่ผ่านมา พบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยหลักแล้วจะอยู่ภายใต้บทบาทของชนชั้นนำ ขณะที่ประชาชนมีบทบาทหลักเพียงการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเพียงอย่างเดียว ทำให้การพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทยเป็นไปอย่างเชื่องช้า ทั้งนี้สิ่งที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทยมีหลายประการ แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงประเด็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1. ปัญหาวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย วัฒนธรรมการเมือง หมายถึง แนวโน้มด้านความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อปรากฏการณ์ทางการเมือง ซึ่งในระบอบประชาธิปไตยนั้นพลเมืองมีสิทธิที่จะแสดงออกถึงความคิดเห็นที่แตกต่างได้ภายใต้กรอบของกฎหมาย พลเมืองที่มีความตระหนักในสิทธิและหน้าที่จึงมีบทบาทในการกำหนดทิศทางทางการเมืองของรัฐบาล แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่าประชาชนไทยยังมีบทบาทจำกัด อันเป็นปัญหาวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตยที่สำคัญ 3 ประการ คือ

ประการแรก ปัญหาการให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน (Civic education) ในความเป็นจริงของสังคมไทยที่ผ่านมาเราไม่ได้ส่งเสริมให้ประชาชนเรียนรู้ความเป็นพลเมือง ได้แก่ การเรียนรู้สิทธิและหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัวจนถึงระดับประเทศ แต่กลับมุ่งเน้นการพัฒนาให้ทุนกับอำนาจรัฐเข้มแข็งเป็นสำคัญและทำให้ประชาชนของประเทศเป็นเพียงปัจจัยการผลิตและปัจจัยทางการเมืองเท่านั้น การพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยที่ผ่านมาจึงไม่ก้าวหน้าอย่างที่ควรจะเป็น

ประการที่สอง ปัญหาการไม่เป็นประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative democracy) สภาพความเป็นจริงในระบอบประชาธิปไตยของไทยนั้น การถกเถียงหรือการปรึกษาหารือการตัดสินใจทางการเมืองของประชาชนยังไม่เคยเกิดขึ้นอย่างจริงจัง และที่ผ่านมาการตัดสินใจ

ทางการเมืองของประชาชนจึงเป็นการตัดสินใจของตัวบุคคลมากกว่าหลักการโดยไม่มีการปรึกษาหารือและไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมของชุมชนและสังคมเป็นสำคัญ

ประการที่สาม ปัญหาการเป็นประชาธิปไตยโดยอ้อม (Indirect democracy) การเลือกผู้แทนที่ตนไว้วางใจและเห็นว่าเหมาะสมที่จะใช้อำนาจแทนตนเข้าไปดำเนินการในการปกครองแทน ซึ่งเป็นรูปแบบของประชาธิปไตยโดยอ้อม โดยผู้แทนเหล่านั้นจะเป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารแทนประชาชน แต่ในความเป็นจริงแล้วสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือพรรคการเมืองที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัด มักจะมีผลประโยชน์ผูกพันกับวิธีการที่ให้ประโยชน์แก่ตนเองหรือแก่พรรคการเมืองของตน จึงทำให้การมองปัญหาส่วนรวมของประเทศมีขอบเขตจำกัด ทำให้การแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยของผู้แทนราษฎรเหล่านั้นไม่ตรงกับเจตนาส่วนรวมของประชาชน ซึ่งถือเป็นความล้มเหลวของประชาธิปไตยแบบตัวแทนหรือระบบรัฐสภาแบบเก่าที่เคยเป็นเพียงสนามต่อรองผลประโยชน์หรือเวทีของการประนีประนอมกันของกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มอำนาจเป็นหลัก ขณะเดียวกันกลับปล่อยให้ประชาชนผู้ไร้อำนาจไม่มีพื้นที่ที่จะเรียกหาความเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทิศทางการเมืองของไทยจะปรับตัวเปิดกว้างให้กับตัวแทนของภาคส่วนหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ เข้ามามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นเพียงพื้นที่อันน้อยนิดไม่เพียงพอรองรับคนส่วนใหญ่ ในขณะที่พื้นที่ส่วนใหญ่กลับถูกยึดกุมโดยคนส่วนน้อยไม่กี่กลุ่มทุนกุมอำนาจทางการเมือง

2. ปัญหาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด แต่กรณีประเทศไทยเท่าที่ผ่านมาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารกิจการสาธารณะยังมีปัญหาและอุปสรรคและทำให้การดำเนินโครงการหลายประเภทเป็นไปอย่างไม่โปร่งใส ซึ่งมาจากเหตุปัจจัย 2 ประการ คือ

ประการแรก ประชาชนขาดความตระหนัก กล่าวคือ ประชาชนยังขาดความตระหนัก ซึ่งหมายถึงการที่ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงในสิทธิและบทบาทหน้าที่ของตนเอง และขาดจิตสำนึก ซึ่งหมายถึง ความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องของบุคคล แต่ละคนอาจมองการบริหารกิจการสาธารณะในลักษณะที่ว่าไม่ใช่บทบาทของตน แต่องค์กรหรือหน่วยงานของรัฐจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบจัดการให้กับประชาชน

ประการที่สอง ประชาชนไม่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง กล่าวคือ ประชาชนอาจมองว่าตนเองมิได้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง การเข้าไปมีส่วนร่วมจึงไม่ได้ทำให้ตนเองได้รับผลประโยชน์แต่อย่างใด โดยมีสาเหตุ 3 ประการ คือ

1) ระบบราชการแบบเดิมที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม

2) ระบบอุปถัมภ์เป็นอุปสรรคขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ความเกรงใจ และความยากจนที่ทำให้ชาวชนบทต้องดิ้นรนหาที่พึ่ง ความไม่มั่นใจในสถานภาพทางสังคมของตนเองทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งต้องพึ่งพาบุคคลภายนอก ดูถูกตนเองและพยายามเลือกผู้นำที่สามารถอุปถัมภ์ตนเองได้

3) ระบบราชการที่ยังไม่มีการกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนอย่างแท้จริงทำให้ประชาชนไม่ต้องการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการใด ๆ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐ ความคิดของเจ้าหน้าที่ หรือข้าราชการที่รับผิดชอบว่าตนเองเป็นผู้มีหน้าที่แต่เพียงลำพังในการบริหารกิจการสาธารณะ ประชาชนเป็นเพียงผู้ที่คอยรับผลประโยชน์ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอาจทำให้การทำงานล่าช้าและไม่ทันกาล

2.3.2 แนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

การแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยมีดังนี้

1. ด้านวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย ควรมีการเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่พลเมือง โดยมีแนวทางปฏิบัติดังนี้

1) ครอบครัวสร้างวัฒนธรรมการเป็นพลเมืองให้สมาชิกเข้าใจสิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่ของตนในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนให้มีโครงการพัฒนาการเรียนรู้ทางการเมืองภายในโรงเรียนด้วยการพัฒนาการเรียนรู้ใน 3 ระดับ โดยระดับแรกเป็นการพัฒนาครูผู้สอน การสร้างหลักสูตร และคู่มือการเรียนการสอน ระดับที่สองเป็นการสร้างสื่อการเรียนการสอน ส่วนระดับที่สามเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การทัศนศึกษา การจัดค่ายอบรมผู้นำเยาวชนประชาธิปไตย

2) การสนับสนุนให้มีการสร้างกระบวนการเรียนรู้วิธีปฏิบัติประชาธิปไตย โดยการสร้างเครือข่ายทางสังคมขึ้นทั้งเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน เช่น ชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายทางสังคมอื่น ๆ เพื่อเป็นการสร้างฐานการเรียนรู้ทางการเมืองภาคพลเมือง

3) การให้สภาพัฒนาการเมืองผลักดันให้หลักสูตรการเรียนรู้วัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตยบรรจุอยู่ในสถาบันที่ทำหน้าที่อบรมนักการเมืองต่าง ๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เป็นต้น

4) การให้พรรคการเมืองจัดกิจกรรมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ โดยกำหนดให้การจัดกิจกรรมดังกล่าวเป็นเงื่อนไขหนึ่งในการได้รับเงินอุดหนุนพรรคการเมือง

5) การให้กองทุนพัฒนาการเมืองจัดสรรเงินเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น เช่น กิจกรรมกลุ่มพลเมืองเด็ก สภาเยาวชน เป็นต้น

6) การจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้วัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย โดยการจัดการเรียนรู้ในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยในสถาบันการศึกษา ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา

2. ด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการกิจการสาธารณะของภาครัฐเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด ซึ่งสามารถทำได้ 6 รูปแบบ ดังนี้

1) การรับรู้ข่าวสาร การมีส่วนร่วมรูปแบบนี้ประชาชนในพื้นที่โครงการและผู้ได้รับผลกระทบจะต้องได้รับแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น แต่ทั้งนี้การได้รับข่าวสารดังกล่าวประชาชนจะต้องได้รับก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2) การปรึกษาหารือ เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมในลักษณะของการปรึกษาหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ทั้งนี้เพื่อเป็นการรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการให้ประชาชนได้ทราบและรับข้อเสนอแนะเพื่อประกอบการตัดสินใจ

3) การประชุมรับฟังความคิดเห็น เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ผู้ดำเนินโครงการกับประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้ทำความเข้าใจร่วมกันด้วยเหตุผล การมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบนี้สามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ

(1) การประชุมในระดับชุมชน ซึ่งจัดประชุมในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการโดยผู้ดำเนินการจะส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม

(2) การประชุมรับฟังความคิดเห็นทางวิชาการ เป็นการประชุมสำหรับโครงการขนาดใหญ่ที่มีเรื่องของเทคนิคและวิชาการที่เกี่ยวข้อง การประชุมลักษณะนี้ต้องเปิดกว้างสำหรับสาธารณะ และเชิญนักวิชาการที่ชำนาญเรื่องนั้น ๆ เข้าร่วมด้วย

4) การร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมรูปแบบนี้ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางปฏิบัติจริงการดำเนินโครงการซึ่งมักดำเนินการในรูปของคณะกรรมการจะต้องมีตัวแทนของประชาชนร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย

5) การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้แม้จะไม่ใช่รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรง แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องสิทธิหรือการใช้สิทธิของประชาชน เมื่อเห็นว่าเกิดความไม่โปร่งใสหรือความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ

6) การกดดันรัฐบาลในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐ

การชุมนุมประท้วงอย่างสงบและปราศจากอาวุธเป็นการกดดันรัฐบาลในรูปแบบหนึ่ง

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

ร่วมกันอภิปรายเรื่อง ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย พร้อมเสนอแนะวิธีการแก้ไข

3. รัฐธรรมนูญ

3.1 การเลือกตั้ง

3.1.1 ความหมายของการเลือกตั้ง

การเลือกตั้ง คือ การที่ราษฎรใช้สิทธิของตนเองลงคะแนนเสียงเลือกผู้แทนเพื่อทำหน้าที่แทนตนในการปกครองแต่ละระดับของประเทศ เช่น การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัดทั้งนี้การเลือกตั้งที่เป็นประชาธิปไตยนั้นต้องเป็นการเลือกตั้งโดยเสรี กล่าวคือต้องเปิดกว้างให้อิสระในการตัดสินใจทั้งในแง่ของผู้สมัครและผู้ออกเสียงซึ่งต้องเป็นไปโดยบริสุทธิ์และยุติธรรมไม่มีการชี้นำหรือบังคับให้เลือก

สภาพสังคมในปัจจุบันย่อมเป็นไปไม่ได้ที่ประชาชนทุกคนซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการปกครองประเทศจะทำหน้าที่ปกครองประเทศพร้อม ๆ กันดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องเลือกผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่แทนตนและประชาชนสามารถเปลี่ยนผู้แทนซึ่งใช้อำนาจแทนตนได้โดยเลือกผู้ที่ตนเห็นว่าสามารถทำประโยชน์แก่ส่วนรวมตามแนวทางที่ตนต้องการโดยพิจารณาจากนโยบายของผู้สมัครหรือพรรคของผู้สมัคร

ปัจจุบันการเลือกตั้งในประเทศไทยแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

1. การเลือกตั้งระดับท้องถิ่น เป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดและนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลและนายกเทศมนตรี การเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและนายกองค์การบริหารส่วนตำบล การเลือกตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานครและผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร และการเลือกตั้งสมาชิกสภาเมืองพัทยาและนายกเมืองพัทยา

2. การเลือกตั้งระดับชาติ เป็นการเลือกตั้งผู้แทนของประชาชนเข้าไปเป็นสมาชิกรัฐสภา ที่ประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา จากนั้นผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็จะเลือกนายกรัฐมนตรีมาทำหน้าที่เป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารอีกครั้งหนึ่ง

3.1.2 หลักการของการเลือกตั้ง

การเลือกตั้งจะบรรลุจุดมุ่งหมายต้องประกอบด้วยหลักการดังต่อไปนี้

1. หลักการเลือกตั้งอิสระ ได้แก่ การให้อิสระแก่ประชาชนได้ใช้สิทธิเสรีภาพในการเลือกพรรคการเมือง และผู้สมัครรับเลือกตั้งก็มีสิทธิที่จะเลือกสังกัดพรรคการเมืองที่ตนชอบหรือเลื่อมใสศรัทธาโดยไม่มีการบีบบังคับ ขู่เข็ญ ด้วยการลงคะแนนลับ นับคะแนนเปิดเผย แต่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะใช้สิทธิหรือไม่ก็ได้

2. หลักการเลือกตั้งตามกำหนดเวลา ได้แก่ การเลือกตั้งที่มีการกำหนดระยะเวลาไว้แน่นอน เช่น จัดให้มีการเลือกตั้งทุก 6 ปี 4 ปี หรือ 2 ปี แล้วแต่กรณีและแต่ละประเทศ เช่น ประเทศไทยกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี ดังนั้น ตามปกติจึงต้องมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทุก 4 ปี

3. หลักการเลือกตั้งอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม ได้แก่ การเลือกตั้งที่ใช้กระบวนการตามกฎหมายซื่อสัตย์ต่อตนเองและไม่มีการละเมิดกฎหมาย เช่น การคดโกง การใช้อิทธิพลทางด้านการเงิน การใช้อำนาจหน้าที่บีบบังคับโดยมิชอบ ซึ่งอาจกระทำเพื่อประโยชน์ต่อตนเองหรือหมู่คณะก็ได้

4. หลักการเลือกตั้งอย่างเสมอภาค ได้แก่ การให้สิทธิในการเลือกตั้งแก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีการกีดกันหรือจำกัดสิทธิบุคคล หรือให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลหนึ่งบุคคลใด ทุกคนมีสิทธิลงคะแนนเสียงได้คนละ 1 เสียงเท่ากัน

5. หลักการออกเสียงทั่วไป ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าออกเสียงเลือกตั้งอย่างทั่วถึง เว้นแต่กรณีที่มีข้อจำกัดอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เช่น บุคคลที่มีอายุยังไม่ครบ 18 ปีบริบูรณ์ ผู้วิกลจริตหรือจิตบกพร่อง ผู้เป็นนักพรต นักบวช นักโทษ เป็นต้น

6. หลักการลงคะแนนอย่างสะดวก ได้แก่ จัดกระบวนการให้ประชาชนลงคะแนนเสียงโดยสะดวกด้วยการแบ่งเขตเลือกตั้ง มีหน่วยลงคะแนนเลือกตั้งใกล้บ้าน ใช้บัตรลงคะแนนที่กาเครื่องหมายได้ง่าย มีเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายรัฐบาลและเอกชนร่วมกันอำนวยความสะดวก และประกาศผลได้รวดเร็ว

เจ้าหน้าที่ของรัฐช่วยอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มาใช้สิทธิเลือกตั้ง

3.3.3 คณะกรรมการการเลือกตั้ง

คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) เป็นองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการ ตรวจสอบ ดูแล ส่งเสริม และสนับสนุนเกี่ยวกับการเลือกตั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ประกอบด้วยประธานกรรมการ 1 คน และกรรมการอื่นอีก 4 คน ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตามคำแนะนำของวุฒิสภาจากผู้ที่มีความเป็นกลางทางการเมืองและมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ประจักษ์ตามกระบวนการสรรหาที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ คณะกรรมการการเลือกตั้งมีวาระในการดำรงตำแหน่ง 7 ปี และดำรงตำแหน่งได้เพียงวาระเดียว โดยมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

1. ควบคุมและดำเนินการจัด หรือจัดให้มีการเลือกตั้งและการออกเสียงประชามติ

2. ออกประกาศหรือวางระเบียบทั้งหลายที่จำเป็นแก่การปฏิบัติตามกฎหมาย รวมทั้งวางระเบียบเกี่ยวกับการหาเสียงเลือกตั้ง และการดำเนินการใด ๆ ของพรรคการเมือง ผู้สมัครรับเลือกตั้ง และผู้มีสิทธิเลือกตั้ง เพื่อให้การเลือกตั้งเป็นไปอย่างสุจริตและเที่ยงธรรม รวมทั้งกำหนดหลักเกณฑ์ในการสนับสนุนให้การหาเสียงเลือกตั้งมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

3. วางระเบียบ ข้อห้ามในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะรัฐมนตรีรักษาการโดยคำนึงถึงประโยชน์ของรัฐ ความสุจริต เที่ยงธรรม ความเสมอภาค และโอกาสทัดเทียมกันในการเลือกตั้ง

4. กำหนดมาตรการและควบคุมเกี่ยวกับการเงินของพรรคการเมืองและผู้สมัครรับเลือกตั้งตามที่กฎหมายได้ให้อำนาจไว้

5. มีคำสั่งให้บุคลากรของรัฐปฏิบัติการทั้งหลายอันจำเป็นตามที่กฎหมายได้ให้อำนาจไว้

6. สืบสวนสอบสวนเพื่อหาข้อเท็จจริงและวินิจฉัยชี้ขาดปัญหาหรือข้อโต้แย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามกฎหมายที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง

7. สั่งให้มีการเลือกตั้งใหม่หรือการออกเสียงประชามติใหม่ในหน่วยเลือกตั้งใดหรือทุกหน่วยเลือกตั้งที่ปรากฏหลักฐานว่ามีการกระทำการทุจริตการเลือกตั้ง

8. ประกาศผลการเลือกตั้ง ผลการสรรหา และผลการออกเสียงประชามติ

9. ส่งเสริมและสนับสนุนหรือประสานงานกับหน่วยงานฝ่ายรัฐ หรือสนับสนุนองค์กรเอกชนในการให้การศึกษาแก่ประชาชนเกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของประชาชน

3.3.4 การได้มาซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา

1. การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นการเลือกตั้งแบบผสม คือ มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2 แบบ ได้แก่ แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง โดยมีผู้แทนราษฎรจำนวน 375 คน และแบบบัญชีรายชื่อ โดยจะมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 125 คน ซึ่งเมื่อรวมกันเป็นจำนวนของ ส.ส. ทั้งประเทศ จะมีจำนวนทั้งสิ้น 500 คน สำหรับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มี 2 ประเภท ได้แก่

1) ส.ส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง เขตเลือกตั้งหนึ่งมี ส.ส. ได้เขตละ 1 คน

2) ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ โดยเลือกจากบัญชีรายชื่อที่พรรคการเมืองจัดทำขึ้น ประชาชนจะเลือกได้เพียงบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งได้เพียงพรรคเดียว

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

2. การเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา รัฐธรรมนูญกำหนดให้วุฒิสภามีสมาชิกรวม 150 คน สมาชิกวุฒิสภามีที่มาทั้งจากการสรรหาและการเลือกตั้ง ซึ่งในส่วนของสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งนั้นจะได้มาจากการเลือกตั้งจังหวัดละ 1 คน โดยจะใช้เขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีสิทธิลงคะแนนได้คนละ 1 เสียง ผู้ที่ได้คะแนนสูงสุดเป็นผู้ได้รับการเลือกตั้ง ส่วนสมาชิกที่มาจากการสรรหาตามรัฐธรรมนูญจะมีจำนวน 150 คน หักด้วยจำนวนสมาชิกที่มาจากเลือกตั้ง โดยมีคณะกรรมการสรรหาตามรัฐธรรมนูญ สำหรับคุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีดังนี้

1) มีสัญชาติไทย หากแปลงสัญชาติ ต้องได้รับสัญชาติไทยมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี

2) อายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ในวันที่ 1 มกราคม ของปีที่มีการเลือกตั้ง

3) มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในเขตเลือกตั้งมาแล้วไม่น้อยกว่า 90 วัน นับถึงวันเลือกตั้ง

4) ไม่มีลักษณะต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิเลือกตั้ง ได้แก่ เป็นภิกษุ สามเณร นักพรต หรือนักบวช หรืออยู่ในระหว่างถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง หรือต้องคุมขังอยู่โดยหมายของศาลหรือคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมาย หรือวิกลจริตหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ

3.3.5 การเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น

ปัจจุบันการปกครองส่วนท้องถิ่นของไทย ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล และการปกครองรูปแบบพิเศษ คือ กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา เป็นการดำเนินการปกครองด้วยวิธีการปกครองตนเอง โดยทั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นจะมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนในท้องถิ่นนั้นซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด การเลือกตั้งนายก อบจ. ใช้เขตพื้นที่จังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง โดยผู้มีสิทธิเลือกตั้งสามารถเลือกนายก อบจ. ได้ 1 คน การเลือกตั้งสมาชิกสภา อบจ. ใช้เขตอำเภอ กิ่งอำเภอเป็นเขตเลือกตั้ง หากอำเภอใดมีสมาชิกสภา อบจ. มากกว่า 1 คน จะแบ่งเขตอำเภอเป็นเขตเลือกตั้งเท่าจำนวนสมาชิกสภา อบจ. ที่มีในอำเภอนั้น ทั้งนี้ ผู้มีสิทธิเลือกตั้งสามารถเลือกผู้สมัครสมาชิกสภา อบจ. ได้ 1 คน

2. การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลและนายกเทศมนตรี การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลมีการแบ่งเป็นเขตเลือกตั้ง โดยการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลตำบลจะแบ่งเป็น 2 เขตเลือกตั้ง มีสมาชิกเขตละ 6 คน การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองจะแบ่งเป็น 3 เขตเลือกตั้ง มีสมาชิกเขตละ 6 คน ส่วนการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลนครจะแบ่งเป็น 4 เขตเลือกตั้ง

มีสมาชิกเขตละ 6 คน สำหรับการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีจะใช้เขตเทศบาลตำบล เทศบาลเมือง หรือเทศบาลนคร แล้วแต่กรณีเป็นเขตเลือกตั้ง แต่ละเขตมีนายกเทศมนตรีได้ 1 คน

3. การเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและนายกองค์การบริหารส่วนตำบล การเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลใช้หมู่บ้านเป็นเขตเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิเลือกตั้งต้องลงคะแนนให้ผู้สมัครได้เท่าจำนวนสมาชิกที่จะพึงมีได้ในเขตเลือกตั้งนั้น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลที่มีหมู่บ้านเดียว จะเลือกผู้สมัครสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลได้ 6 คน องค์การบริหารส่วนตำบลที่มีเพียง 2 หมู่บ้าน จะเลือกผู้สมัครสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลได้หมู่บ้านละ 3 คน ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีมากกว่า 2 หมู่บ้าน จะเลือกผู้สมัครสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลได้ 2 คน ทั้งนี้ การเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลจะใช้เขตองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นเขตเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะเลือกผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนตำบลได้ 1 คน

4. การเลือกตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานครและผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร การเลือกตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) กำหนดให้เขตปกครองเป็นเขตเลือกตั้งโดยถือเกณฑ์จำนวนราษฎร 100,000 คน เขตใดเกิน 150,000 คน ให้เพิ่มเขตเลือกตั้งในเขตนั้นได้อีก 1 เขตเลือกตั้ง โดยผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะใช้สิทธิเลือกผู้สมัคร สก. ได้ 1 คน ส่วนการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร กำหนดให้เขตกรุงเทพมหานครเป็นเขตเลือกตั้ง โดยผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะใช้สิทธิเลือกตั้งผู้สมัครผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครได้ 1 คน

5. การเลือกตั้งสมาชิกสภาเมืองพัทยาและนายกเมืองพัทยา การเลือกตั้งสมาชิกสภาเมืองพัทยา กำหนดให้มีการแบ่งเขตเมืองพัทยาออกเป็น 4 เขตเลือกตั้ง โดยแต่ละเขตเลือกตั้งจะมีสมาชิกสภาเมืองพัทยาได้เขตละ 6 คน โดยผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะเลือกผู้สมัครได้ 6 คน สำหรับการเลือกตั้งนายกเมืองพัทยาจะใช้เขตเมืองพัทยาเป็นเขตเลือกตั้ง โดยมีนายกเมืองพัทยาได้ 1 คน ซึ่งผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะเลือกผู้สมัครนายกเมืองพัทยาได้เพียง 1 คนเท่านั้น

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

สำรวจการเลือกตั้งในชุมชนของตนเองว่าเป็นอย่างไรบ้าง นำผลมาร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็น

3.2 การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 กำหนดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมใหญ่ ๆ 2 ประเภท ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงของประชาชน

1) การเสนอกฎหมาย ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่า 10,000 คน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานรัฐสภาเพื่อให้รัฐสภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยและแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐได้ โดยผู้แทนของประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะต้องจัดทำร่างพระราชบัญญัติเสนอมาด้วยพร้อมกับชี้แจงหลักการของร่างพระราชบัญญัติต่อสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา

2) การถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 20,000 คน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อให้วุฒิสภามีมติให้ถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่งได้ โดยจะต้องระบุพฤติการณ์ที่กล่าวหาว่าผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวกระทำความผิดเป็นข้อ ๆ ให้ชัดเจน สำหรับบุคคลที่จะถูกถอดถอนจากตำแหน่ง ได้แก่ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ประธานศาลฎีกา ประธานศาลรัฐธรรมนูญ ประธานศาลปกครองสูงสุด อัยการสูงสุด ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ กรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดิน กรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ผู้พิพากษา หรือตุลาการ พนักงานอัยการ หรือผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงตามที่กฎหมายกำหนด

3) การออกเสียงประชามติ ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการออกเสียงประชามติ ในกรณีที่คณะรัฐมนตรีเห็นว่าเรื่องใดอาจกระทบถึงประโยชน์ได้เสียของประเทศชาติหรือประชาชน เพื่อให้มีข้อยุติโดยเสียงข้างมากของผู้มีสิทธิออกเสียงประชามติในปัญหาที่จัดให้มีการออกเสียงประชามตินั้น

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐที่สำคัญ ได้แก่

1) การกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาประเทศ ประชาชนจะต้องได้รับการส่งเสริมจากรัฐให้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

2) การตัดสินใจทางการเมือง ประชาชนจะต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากรัฐให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ

3) การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ประชาชนจะต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากรัฐให้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐในทุก ๆ ระดับ ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

4) การรวมตัวกันของกลุ่มประชาชน ประชาชนต้องได้รับการส่งเสริมจากรัฐให้มีความเข้มแข็งในทางการเมือง และรัฐจะต้องจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง เพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน นอกจากนี้กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบจะต้องได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากรัฐให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของประชาชนในพื้นที่

5) การใช้สิทธิเลือกตั้ง ประชาชนต้องได้รับการส่งเสริมและการศึกษาจากรัฐเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

ร่วมกันอภิปรายความสำคัญของการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของประชาชนและเสนอแนะการเข้าไปมีส่วนร่วมดังกล่าว

3.3 การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ

ประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมาอำนาจรัฐที่มีอยู่เหนือประชาชนนั้นมีมากและกว้างขวางอย่างยิ่ง นอกจากนี้การใช้อำนาจรัฐไม่ว่าจะโดยฝ่ายข้าราชการการเมืองหรือฝ่ายข้าราชการประจำอาจเป็นที่มาของการได้รับผลประโยชน์ที่มิชอบ แต่การใช้อำนาจนั้นขาดการตรวจสอบที่ครอบคลุมทุกมิติ ของการใช้อำนาจทั้งการตรวจสอบที่มีอยู่เดิมก็ขาดประสิทธิภาพที่จะควบคุมการใช้อำนาจทุกด้านอย่างจริงจัง สภาพอำนาจรัฐที่มีมากแต่การควบคุมการใช้อำนาจไม่ครบถ้วนและไม่มีประสิทธิภาพเช่นนี้ทำให้การแข่งขันกันในการเลือกตั้งและการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองเพื่อเข้ามาใช้อำนาจมีมากและรุนแรง และเมื่อบุคคลเหล่านั้นเข้าสู่ตำแหน่งแล้วก็อาจใช้อำนาจเพื่อแสวงหาประโยชน์ที่มิชอบได้ ดังนั้น รัฐธรรมนูญจึงกำหนดให้มีการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐในเรื่องต่อไปนี้

3.3.1 การตรวจสอบทรัพย์สิน

ในอดีตที่ผ่านมาระบบการใช้อำนาจรัฐของประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นข้าราชการประจำ ข้าราชการการเมือง รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา มักถูกมองว่ามีการทุจริตอยู่เป็นประจำ ขณะเดียวกันก็ได้มีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเพื่อสกัดกั้น ตลอดจนปราบปรามการทุจริต และวิธีการหนึ่งที่นำมาใช้ก็คือ การกำหนดให้ผู้ใช้อำนาจรัฐต้องยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน โดยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2542 ซึ่งกำหนดให้เจ้าหน้าที่ของรัฐตำแหน่งสำคัญ ๆ ซึ่งรวมถึงข้าราชการการเมือง ตัวอย่างเช่น รัฐมนตรีต้องยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินต่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติในขณะเข้ารับตำแหน่งและพ้นจากตำแหน่ง

และพระราชบัญญัติการแสดงบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินของสมาชิกวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2539 ที่กำหนดให้สมาชิกวุฒิสภายื่นบัญชีแสดงทรัพย์สินและหนี้สินต่อประธานสภา อย่างไรก็ตาม การกำหนดให้ผู้ใช้อำนาจรัฐต้องยื่นบัญชีแสดงทรัพย์สินและหนี้สินดังกล่าวยังไม่มีประสิทธิภาพที่จะป้องกันและปราบปรามการทุจริตประพฤติมิชอบได้เท่าที่ควร เพราะยังไม่เคยปรากฏว่านักการเมืองคนใดต้องถูกดำเนินการตามกฎหมายดังกล่าวและมีการชี้ขาดว่าเป็นผู้ทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการแต่อย่างใด จากสภาพปัญหาดังกล่าว รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันจึงกำหนดให้การแสดงบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินขึ้นเพื่อให้มีประสิทธิภาพในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ได้แก่ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ข้าราชการการเมืองอื่น ผู้บริหารท้องถิ่นและสมาชิกสภาท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐตามที่กฎหมายกำหนด มีหน้าที่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของตน คู่สมรส และบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ รวมถึงทรัพย์สินของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่อยู่ในความครอบครองของผู้อื่นด้วย ต่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติทุกครั้งที่เข้ารับตำแหน่งหรือพ้นจากตำแหน่ง ซึ่งหากตรวจสอบพบในภายหลังจะถือว่าเป็นการปกปิดหรือไม่แจ้งรายการทรัพย์สินให้ครบถ้วน

2. การกำหนดเวลาในการยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองต้องยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินที่มีอยู่จริง กรณีที่เป็นการเข้ารับตำแหน่งให้ยื่นภายใน 30 วัน นับแต่วันเข้ารับตำแหน่ง และกรณีที่เป็นการพ้นจากตำแหน่ง ให้ยื่นภายใน 30 วัน นับแต่วันพ้นจากตำแหน่ง กรณีที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองซึ่งได้ยื่นบัญชีไว้แล้วตายในระหว่างดำรงตำแหน่ง หรือก่อนยื่นบัญชีหลังจากพ้นจากตำแหน่ง ให้ทายาทหรือผู้จัดการมรดกยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินที่มีอยู่ภายใน 90 วัน นับแต่วันที่ผู้ดำรงตำแหน่งตาย

3. การเปิดเผยบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน บัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินของนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา ให้เปิดเผยให้สาธารณชนทราบโดยเร็ว แต่ต้องไม่เกิน 30 วัน นับแต่วันที่ครบกำหนดต้องยื่นบัญชีดังกล่าว

4. กรณีผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองพ้นจากตำแหน่งหรือตาย กรณีที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองผู้ใดพ้นจากตำแหน่งหรือตาย ให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติทำการตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงของทรัพย์สินและหนี้สินของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น แล้วจัดทำรายงานผลการตรวจสอบรายงานดังกล่าวให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา กรณีที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองผู้ใดมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นผิดปกติ ให้ส่งรายงานผลการตรวจสอบไปยังอัยการสูงสุดเพื่อดำเนินคดีต่อศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและให้ทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้นผิดปกตินั้นตกเป็นของแผ่นดิน

5. กรณีไม่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินหรือยื่นแต่เป็นเท็จหรือปกปิดข้อเท็จจริง ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองผู้ใดจงใจไม่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินหรือจงใจยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สินอันเป็นเท็จ หรือปกปิดข้อเท็จจริง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติต้องเสนอเรื่องให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองวินิจฉัย และถ้าผลการวินิจฉัยว่าผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองผู้ใดกระทำความผิด ให้ผู้นั้นพ้นจากตำแหน่ง และห้ามมิให้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือดำรงตำแหน่งใดในพรรคการเมืองเป็นเวลา 5 ปี

3.3.2 การขัดกันแห่งผลประโยชน์

การขัดกันแห่งผลประโยชน์ (Conflict of interest) หมายถึง แย้งกัน ไม่ลงรอยกัน เช่น กรณีการได้หรือการเสียประโยชน์ของฝ่ายหนึ่งจะทำให้เกิดการเสียหรือการได้ประโยชน์ของอีกฝ่ายหนึ่ง สำหรับรูปแบบและลักษณะของการขัดแย้งแห่งผลประโยชน์ ได้แก่ การใช้อิทธิพลส่วนตัว การใช้ข้อมูลลับ การห้ามทำงานในลักษณะที่ให้ผลขัดต่อสถานภาพความเป็นสมาชิกรัฐสภาและการรับสินบน ลักษณะดังกล่าวนี้ถือเป็นการขัดกันแห่งผลประโยชน์ตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญนั้นไม่ต้องการให้ผู้มาใช้อำนาจบริหารใช้อำนาจในตำแหน่งหน้าที่ของบ้านเมืองไปยอมตนอยู่ภายใต้เอกชนที่แสวงหากำไรนั่นเอง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันจึงมีเจตนารมณ์เพื่อที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายแก่รัฐหรือแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกรัฐสภา คู่สมรส บุตร และบุคคลอื่นซึ่งมิใช่คู่สมรสและบุตรที่ดำเนินการในลักษณะผู้ถูกใช้ ผู้ร่วมดำเนินการ หรือผู้ได้รับมอบหมายให้กระทำการโดยมีข้อห้าม 5 ประการ ได้แก่

1. ห้ามสมาชิกรัฐสภาดำรงตำแหน่งในหน่วยงานของรัฐ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาต้องไม่ดำรงตำแหน่งหรือหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐทุกระดับนับตั้งแต่หน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ สมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น หรือข้าราชการท้องถิ่น นอกจากนี้ต้องไม่รับหรือแทรกแซงหรือก้าวก่ายการเข้ารับสัมปทานจากรัฐหรือเข้าเป็นคู่สัญญากับรัฐที่มีลักษณะเป็นการผูกขาดตัดตอนหรือเป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นในห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทที่รับสัมปทานหรือเข้าเป็นคู่สัญญาไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม และต้องไม่รับเงินหรือประโยชน์ใดจากหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนต้องไม่เป็นเจ้าของกิจการหรือถือหุ้นในกิจการหนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ ไม่ว่าในนามตนเองหรือให้ผู้อื่นเป็นเจ้าของกิจการหรือถือหุ้นแทน ทั้งนี้ หากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาฝ่าฝืนข้อห้ามดังกล่าว ถือว่าสมาชิกภาพของสมาชิกผู้นั้นสิ้นสุดลง

2. ห้ามสมาชิกรัฐสภาแทรกแซงการปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาต้องไม่ใช้สถานะหรือตำแหน่งการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาเข้าไปก้าวก่ายหรือแทรกแซงเพื่อประโยชน์ของตนเองของผู้อื่น หรือของพรรคการเมือง ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติราชการหรือการดำเนินงานในหน้าที่ประจำของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานของรัฐ ในเรื่องการบรรจุ แต่งตั้ง โยกย้าย โอน เลื่อนตำแหน่ง และเลื่อนเงินเดือน รวมทั้งการให้ข้าราชการที่มีตำแหน่งหรือเงินเดือนประจำและมิใช่ข้าราชการการเมือง พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นพ้นจากตำแหน่ง ทั้งนี้ หากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาฝ่าฝืนข้อห้ามดังกล่าว ถือว่าสมาชิกภาพของสมาชิกผู้นั้นสิ้นสุดลง

3. ห้ามคณะรัฐมนตรีดำรงตำแหน่งในองค์กรธุรกิจ รัฐธรรมนูญห้ามมิให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีจะดำรงตำแหน่งใดในห้างหุ้นส่วน บริษัท หรือองค์การที่ดำเนินธุรกิจ โดยมุ่งหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน หรือเป็นลูกจ้างของบุคคลใดมิได้

4. ห้ามคณะรัฐมนตรีแทรกแซงการปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารราชการตามนโยบายที่ได้แถลงต่อรัฐสภาหรือตามที่กฎหมายบัญญัติ แต่จะใช้สถานะหรือตำแหน่งเข้าไปก้าวก่ายหรือแทรกแซงเพื่อประโยชน์ของตนเองของผู้อื่น หรือของพรรคการเมือง ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติราชการในเรื่องการบรรจุ แต่งตั้ง โยกย้าย โอน เลื่อนตำแหน่ง และเลื่อนเงินเดือน รวมทั้งการพ้นจากตำแหน่งมิได้

5. ห้ามคณะรัฐมนตรีถือหุ้นในบริษัท นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีต้องไม่เป็นหุ้นส่วนหรือเป็นผู้ถือหุ้นในห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท กรณีผู้ใดประสงค์จะรับประโยชน์จากกรณีดังกล่าวให้ผู้นั้นแจ้งให้ประธานกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ทราบภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแต่งตั้ง และให้ผู้นั้นโอนหุ้นดังกล่าวให้นิติบุคคลซึ่งจัดการทรัพย์สินเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น

3.3.3 กระบวนการถอดถอนออกจากตำแหน่ง

การถอดถอนออกจากตำแหน่งเป็นอีกวิธีหนึ่งที่รัฐธรรมนูญกำหนดสำหรับตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐของผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ประธานศาลฎีกา ประธานศาลรัฐธรรมนูญ ประธานศาลปกครองสูงสุด อัยการสูงสุด กรรมการการเลือกตั้ง ผู้ตรวจการแผ่นดิน ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ กรรมการตรวจเงินแผ่นดิน รองประธานศาลฎีกา รองประธานศาลปกครองสูงสุด หัวหน้าสำนักงานตุลาการทหาร รองอัยการสูงสุด ผู้พิพากษาหรือตุลาการ พนักงานอัยการ หรือผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงอื่น ๆ ตามที่กฎหมายกำหนด โดยรัฐธรรมนูญกำหนดให้วุฒิสภามีอำนาจดำเนินการถอดถอนบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวออกจากตำแหน่งได้หากพบว่าบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวมีพฤติกรรมร่ำรวยผิดปกติ ส่อไปในทางทุจริตต่อหน้าที่ หรือกระทำผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ หรือกระทำผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ในการยุติธรรม หรือจงใจใช้อำนาจหน้าที่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

วิธีการดำเนินการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง มีขั้นตอนดังนี้

1. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภาของแต่ละสภาจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด หรือประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 20,000 คน มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อให้วุฒิสภามีมติถอดถอนบุคคลผู้มีพฤติกรรมดังกล่าวออกจาก

ตำแหน่ง คำร้องขอต้องระบุพฤติการณ์ที่กล่าวหาว่าผู้ดำรงตำแหน่งกระทำความผิดเป็นข้อ ๆ ให้ชัดเจน

2. เมื่อประธานวุฒิสภาได้รับคำร้องขอแล้ว ให้ประธานวุฒิสภาดำเนินการตรวจสอบและส่งเรื่องให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติดำเนินการไต่สวนข้อเท็จจริงโดยเร็ว

3. เมื่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติดำเนินการไต่สวนเสร็จแล้ว ให้ทำรายงานเสนอต่อวุฒิสภา กรณีที่คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติมีมติ ว่าข้อกล่าวหามีมูล ให้ผู้ดำรงตำแหน่งที่ถูกกล่าวหายุติการปฏิบัติหน้าที่จนกว่าวุฒิสภาจะมีมติ และให้ประธานกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติส่งเรื่องให้ประธานวุฒิสภาเพื่อพิจารณากรณีดังกล่าวโดยเร็ว พร้อมทั้งส่งเรื่องดังกล่าวให้อัยการสูงสุดดำเนินการรวบรวมพยานหลักฐานเพื่อฟ้องคดีต่อศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองต่อไป

4. มติของที่ประชุมวุฒิสภาในการถอดถอนบุคคลใดออกจากตำแหน่งให้ถือเอาคะแนนเสียงไม่น้อยกว่า 3 ใน 5 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดโดยวิธีลงคะแนนลับ มติของวุฒิสภาถือว่าเป็นที่สุด และให้ผู้นั้นพ้นจากตำแหน่งหรือให้ออกจากราชการนับแต่วันที่วุฒิสภามีมติให้ถอดถอนและให้ตัดสิทธิผู้นั้นในการดำรงตำแหน่งใดในทางการเมืองหรือในหน่วยงานของรัฐ หรือในการรับราชการเป็นเวลา 5 ปี

5.3.4 การดำเนินคดีอาญากับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

แต่เดิมผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองทำผิดกฎหมายอาญาแผ่นดินก็ต้องดำเนินคดีเหมือนบุคคลธรรมดา คือฟ้องต่อศาลชั้นต้นแล้วอาจมีการอุทธรณ์ฎีกาได้ และกระบวนวิธีพิจารณาก็ใช้วิธีพิจารณาเหมือนกันตั้งแต่เริ่มสอบสวน คือให้ตำรวจเป็นผู้ดำเนินการสอบสวนแล้วให้พนักงานอัยการสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้อง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวอาจจะไม่เหมาะสมกับการดำเนินคดีกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินคดีด้วยวิธีปกตินั้นจะล่าช้ามากและอาจจะใช้เวลาหลายปี ซึ่งในระหว่างนั้นถ้าผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นคนดี มีความรู้ความสามารถแต่ถูกกลั่นแกล้งกล่าวหาก็จะทำให้มีมลทินติดตัวเป็นเวลานานทำให้เสียอนาคตได้ แต่ถ้าผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้นเป็นคนไม่ดีก็สามารถถ่วงเวลาและอาจจะพ้นตำแหน่งแล้วกลับมาดำรงตำแหน่งได้อีกหลายครั้งแล้วใช้อำนาจหน้าที่หรืออิทธิพลในตำแหน่งให้มีผลต่อการสอบสวนของตำรวจหรือการฟ้องของอัยการได้

ด้วยเหตุนี้รัฐธรรมนูญจึงกำหนดหลักการว่าเมื่อตำแหน่งทางการเมืองเป็นตำแหน่งสำคัญ เพราะฉะนั้นการพิจารณาคดีอาญาบางประเภทของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองต้องทำโดยศาลพิเศษและวิธีพิจารณาพิเศษ เพื่อให้โอกาสกับนักการเมืองที่ดีแต่ถูกกลั่นแกล้งได้พิสูจน์ว่าตนไม่ผิดได้อย่างรวดเร็วและไม่มีมลทินติดตัวไปนาน ขณะเดียวกันถ้าผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นคนไม่ดี กระบวนการก็จะได้คัดบุคคลนั้นออกจากกระบวนการทางการเมืองไปเสีย ไม่ใช่ปล่อยให้กลับมาดำรงตำแหน่งทางการเมือง แล้วก็พ้นไปแล้วก็กลับมาดำรงตำแหน่งอีกหลายครั้ง เพราะเวลาล่าช้ายาวนาน ดังนั้น การดำเนินคดีกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองโดยเฉพาะความผิดฐานร่ำรวยผิดปกติ และทุจริตต่อหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญจึงกำหนดกระบวนการเอาไว้แตกต่างจากกระบวนการดำเนินคดีอาญาของบุคคลธรรมดาไว้ดังนี้

1. ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่จะถูกดำเนินคดีอาญา รัฐธรรมนูญกำหนดตำแหน่งทางการเมืองที่จะถูกดำเนินคดีอาญาไว้ 5 ตำแหน่ง ได้แก่ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตำแหน่งรัฐมนตรี ตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภา และตำแหน่งข้าราชการทางการเมืองประเภทอื่นทั้งหมด เช่น เลขานุการรัฐมนตรี ที่ปรึกษารัฐมนตรี เป็นต้น ดังนั้นผู้ที่จะถูกดำเนินคดีอาญาโดยศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองจะมี 5 ประเภท คือ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา หรือข้าราชการการเมืองอื่น นอกจากนี้หลักการนี้ยังใช้บังคับกับกรณีที่บุคคลเป็นตัวการ ผู้ใช้ หรือผู้สนับสนุน รวมทั้งผู้ให้ ผู้ขอให้ หรือรับว่าจะให้ทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดแก่บุคคลอื่นเพื่อจูงใจให้กระทำการไม่กระทำการ หรือประวิงการกระทำอันมิชอบด้วยหน้าที่ด้วย

2. ฐานความผิดที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองจะถูกดำเนินคดีอาญา ฐานความผิดสำหรับการดำเนินคดีอาญาด้วยกระบวนการพิเศษนี้มี 3 ฐานความผิด คือ

1) การร่ำรวยผิดปกติ ถ้านายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา หรือข้าราชการการเมืองที่ถูกกล่าวหาว่าร่ำรวยผิดปกติ ซึ่งรู้ได้เมื่อมีการตรวจสอบบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินที่ยื่นไว้กับคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ หรือคณะกรรมการ ป.ป.ช. และ คณะกรรมการ ป.ป.ช. ต้องตรวจสอบความถูกต้องของการยื่นจนกระทั่งถึงวันที่ร่ำรวยผิดปกติ ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับการยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินและหนี้สิน

2) การกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการตามประมวลกฎหมายอาญา ความผิดฐานนี้จะมีการดำเนินคดีโดยศาลพิเศษและวิธีพิจารณาพิเศษ ตัวอย่างเช่น นาย ก เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปรากฏว่ามีการให้เงินกันเพื่อให้นาย ก ยกมือคัดค้านร่างกฎหมายฉบับหนึ่ง หรือให้นาย ก ลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล ซึ่งเป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาที่สมาชิกสภานิติบัญญัติเรียกรับหรือยอมรับทรัพย์สินเพื่อใช้อำนาจในตำแหน่งไม่ว่าเรื่องนั้นจะชอบหรือไม่ชอบด้วยหน้าที่ก็ตาม หรือรัฐมนตรีมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย แล้วไม่ใช้อำนาจหน้าที่นั้นดำเนินการตามกฎหมาย เพราะว่าถ้าดำเนินการตามกฎหมายแล้วจะกระทบกระเทือนต่อประโยชน์ของตน เช่นนี้ถือเป็นการละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริต ซึ่งเป็นความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการตามประมวลกฎหมายอาญา

3) การกระทำความผิดต่อหน้าที่หรือทุจริตต่อตำแหน่งหน้าที่ตามกฎหมายอื่น นอกจากฐานความผิดทั้งสองดังกล่าวแล้ว รัฐธรรมนูญยังให้กฎหมายอื่นอาจจะกำหนดฐานความผิดต่อตำแหน่งหรือทุจริตต่อหน้าที่เพิ่มเติมไปจากประมวลกฎหมายอาญาได้อีก โดยเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการทุจริตที่เป็นกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

3. ผู้พิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง องค์กรที่จะเป็นผู้พิจารณาคดีกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองซึ่งกระทำความผิดทั้ง 3 ฐานความผิดนี้ คือ ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งเป็นศาลเดียวที่ไม่มีการอุทธรณ์และฎีกาใดอีก ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินคดีเป็นไปด้วยความรวดเร็ว ซึ่งทำให้คนดีจะได้ไม่มีมลทินติดตัว ขณะที่คนไม่ดีจะถูกผลักออกไปจากระบบการเมืองไปโดยเด็ดขาด อย่างไรก็ตาม ศาลนี้ต้องมีหลักประกันความยุติธรรมตามกฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความที่ดีให้แก่ผู้ถูกกล่าวหาด้วย ดังนั้นรัฐธรรมนูญจึงกำหนดให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีองค์คณะผู้พิพากษา 9 คน ซึ่งที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาจะเป็นคนลงมติเลือก โดยการลงคะแนนลับเป็นรายคดีไป ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในการดำเนินคดี โดยมีผู้พิพากษาอาวุโสในศาลฎีกามาเป็นองค์คณะในการพิจารณาคดี

4. ผู้ดำเนินคดีอาญาในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ในการดำเนินคดีกับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้น รัฐธรรมนูญกำหนดให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ หรือคณะกรรมการ ป.ป.ช. เป็นผู้ส่งเรื่องให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นผู้พิจารณา ซึ่งบุคคลธรรมดาจะเป็นผู้ฟ้องศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยไม่ผ่านคณะกรรมการ ป.ป.ช. ไม่ได้ หรืออัยการจะฟ้องผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยคณะกรรมการ ป.ป.ช. ไม่ได้ไต่สวนก่อนไม่ได้ กล่าวโดยสรุป การที่จะดำเนินคดีอาญาในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้นั้นต้องดำเนินการโดยผ่านคณะกรรมการ ป.ป.ช. แต่ถ้าคณะกรรมการ ป.ป.ช. กระทำความผิดหรือร่ำรวยผิดปกติเสียเอง ไม่ต้องผ่านคณะกรรมการ ป.ป.ช. อีก ให้ประธานวุฒิสภาส่งเรื่องให้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นผู้พิจารณาได้เลย

วิธีการดำเนินการฟ้องคดีอาญาสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีขั้นตอนดังนี้

1) ผู้เสียหายในความผิดดังกล่าวยื่นคำร้องต่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ

2) คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ดำเนินการพิจารณาไต่สวนข้อเท็จจริง และสรุปสำนวนพร้อมทั้งนำความเห็นส่งไปยังอัยการสูงสุดเพื่อยื่นฟ้องต่อศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

3) ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง จะพิจารณาพิพากษาโดยยึดสำนวนของคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติเป็นหลักในการพิจารณา แต่สามารถไต่สวนหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพิ่มเติมได้ตามที่เห็นสมควร การพิจารณาพิพากษาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองให้ถือเสียงข้างมาก โดยผู้พิพากษาซึ่งเป็นองค์คณะทุกคนต้องทำความเห็นในการวินิจฉัยคดีเป็นหนังสือ พร้อมทั้งแถลงวาจาต่อที่ประชุมก่อนลงมติคำสั่งที่เป็นการวินิจฉัยชี้ขาดคดีหรือคำพิพากษาขององค์คณะผู้พิพากษาศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองให้ถือเป็นที่สุด และเปิดเผยต่อสาธารณชนโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ส่วนความเห็นในการวินิจฉัยคดีขององค์คณะผู้พิพากษาทุกคนให้เปิดเผยตามวิธีการที่ประธานศาลฎีกากำหนด

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

ร่วมกันอภิปรายผลดีของการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ

4. รัฐบาล

คณะรัฐมนตรี หรือที่นิยมเรียกกันว่า คณะรัฐบาลนั้นประกอบด้วยคณะบุคคลซึ่งเป็นผู้ได้รับมอบหมายจากรัฐสภาให้ใช้อำนาจบริหาร มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและบริหารประเทศให้เป็นไปตามนโยบายที่แถลงไว้ต่อรัฐสภาเพื่อความผาสุก ความปลอดภัย และความสงบสุขของประชาชนและประเทศชาติ ทั้งนี้คณะรัฐมนตรีหรือคณะรัฐบาลมีความสำคัญ 3 ด้าน[1] ได้แก่

1. ด้านกฎหมาย คณะรัฐมนตรีเป็นองค์กรฝ่ายบริหารที่มีหน้าที่บังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย

2. ด้านการเมือง คณะรัฐมนตรีเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ

3. ด้านอำนาจ กฎหมายต่าง ๆ ให้อำนาจคณะรัฐมนตรีไว้มาก อีกทั้งคณะรัฐมนตรี ยังเป็นผู้กำหนดนโยบายของประเทศ

4.1 อำนาจหน้าที่และความสำคัญของรัฐบาลในการบริหารราชการแผ่นดิน

รัฐธรรมนูญกำหนดให้คณะรัฐมนตรีหรือรัฐบาลมีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินตามหลักความรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งการบริหารราชการแผ่นดินนั้นรัฐมนตรีต้องดำเนินการตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และนโยบายที่ได้แถลงไว้ต่อรัฐสภา โดยชี้แจงการดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ และเมื่อแถลงนโยบายต่อรัฐสภาแล้วต้องจัดทำแผนบริหารราชการแผ่นดินเพื่อกำหนดแนวทางการปฏิบัติราชการแต่ละปี ซึ่งรัฐธรรมนูญกำหนดให้รัฐต้องดำเนินการดังนี้

1. การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปเพื่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศอย่างยั่งยืน โดยส่งเสริมการดำเนินการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติในภาพรวมเป็นสำคัญ

2. การจัดระบบการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นให้มีขอบเขตอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบที่ชัดเจนเหมาะสมแก่การพัฒนาประเทศและสนับสนุนให้จังหวัดมีแผนและงบประมาณเพื่อพัฒนาจังหวัด เพื่อประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่

[1] วิษณุ เครืองาม. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: แสวงสุทธิการพิมพ์, 2530, หน้า 550–552.

3. การกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจกรรมของท้องถิ่นได้เอง ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ พัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น

4. การพัฒนาระบบงานภาครัฐ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพ คุณธรรม และจริยธรรมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ควบคู่ไปกับการปรับปรุงรูปแบบและวิธีการทำงาน เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้หน่วยงานของรัฐใช้หลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีเป็นแนวทางในการปฏิบัติราชการ

5. การจัดระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่นเพื่อให้การจัดทำและการให้บริการสาธารณะเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน

6. การดำเนินการให้หน่วยงานทางกฎหมายที่มีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐตามกฎหมายและตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐ ดำเนินการอย่างเป็นอิสระ เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปตามหลักนิติธรรม

7. การจัดให้มีแผนพัฒนาการเมืองรวมทั้งจัดให้มีสภาพัฒนาการเมืองที่มีความเป็นอิสระเพื่อติดตามสอดส่องให้มีการปฏิบัติตามแผนดังกล่าวอย่างเคร่งครัด

8. การดำเนินการให้ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐได้รับสิทธิประโยชน์อย่างเหมาะสม

4.2 ความจำเป็นในการมีรัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตย

การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้นมีการจัดความสัมพันธ์ของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ ให้มีความสัมพันธ์กันที่เรียกว่า ระบบรัฐบาล หรือระบบรัฐบาลแบบรัฐสภา[1] (Parliamentary System) ซึ่งมีความจำเป็นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยโดยมีหลักการพื้นฐาน 2 ประการ คือ

1. พระมหากษัตริย์ไม่ต้องรับผิดชอบทางการเมือง ในระบบการปกครองแบบรัฐสภานั้นประมุขของรัฐที่เรียกว่า พระมหากษัตริย์ หรือประธานาธิบดีนั้นไม่ต้องรับผิดชอบทางการเมืองและแยกออกจากหัวหน้าฝ่ายบริหารที่เรียกว่า นายกรัฐมนตรี โดยมีหลักการว่าประมุขของรัฐ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์นั้นไม่ทรงรับผิดชอบทางการเมือง เนื่องจากไม่ทรงมีพระราชดำริทางการเมือง แต่จะกระทำตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรีซึ่งจะต้องรับผิดชอบต่อรัฐสภา

[1] บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **รัฐธรรมนูญน่ารู้**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2542. หน้า 56.

2. การปฏิบัติหน้าที่ของผู้แทนประชาชนในรัฐสภา ในระบบรัฐสภานั้นสมาชิกรัฐสภามาจากการเลือกตั้งของประชาชน ดังนั้นรัฐสภาจึงเป็นทั้งที่มาของรัฐบาลและเป็นผู้ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาล ซึ่งรัฐบาลจะบริหารราชการแผ่นดินได้ก็ด้วยความไว้วางใจของรัฐสภา ในทางกลับกัน รัฐบาลก็สามารถยุบสภาได้เพื่อเป็นการดุลและคานอำนาจซึ่งกันและกัน สำหรับเหตุผลในการยุบสภานั้นกฎหมายมิได้บัญญัติไว้โดยเฉพาะ แต่ถือกันตามประเพณีการปกครองตลอดจนสภาวการณ์ของประเทศในขณะนั้น อาทิ เกิดความขัดแย้งรุนแรงในรัฐสภาหรือระหว่างพรรคร่วมรัฐบาล หรือใช้เป็นเครื่องมือในการชิงความได้เปรียบทางการเมือง เช่น ขณะที่พรรคการเมืองของฝ่ายรัฐบาลมีคะแนนนิยมสูง รัฐบาลอาจยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้งก่อนครบอายุสภาก็ได้ จากหลักการดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของอำนาจบริหารและอำนาจนิติบัญญัติ ซึ่งการที่รัฐบาลจะสามารถบริหารงานอยู่ได้ก็ด้วยความไว้วางใจของรัฐสภา หากเมื่อใดรัฐสภาไม่ไว้วางใจ รัฐบาลก็ต้องพ้นจากตำแหน่ง

กิจกรรมพัฒนาการเรียนรู้

แบ่งกลุ่มสืบค้นข้อมูลและร่วมกันอภิปรายในประเด็นต่อไปนี้
1. รัฐบาลเกิดขึ้นได้อย่างไร และมีอำนาจหน้าที่อย่างไร
2. รัฐบาลและรัฐมนตรีมีบทบาทด้านใดบ้าง

บทสรุป

การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ประชาชนมีอำนาจสูงสุด มีหลักการที่สำคัญ ได้แก่ หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หลักสิทธิเสรีภาพของประชาชน หลักนิติธรรม การปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมมี 2 แบบ คือ ระบอบประชาธิปไตยแบบทางตรง ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน เช่น รูปแบบรัฐสภา รูปแบบประธานาธิบดี รูปแบบกึ่งรัฐสภากึ่งประธานาธิบดี

การปกครองแบบเผด็จคือการปกครองที่ให้ความสำคัญกับผู้ปกครองหรือรัฐบาลมากกว่าเสรีภาพส่วนบุคคล ประชาชนไม่มีสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง แบ่งเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ เผด็จการอำนาจนิยม และเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับกำหนดให้ประเทศไทยเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวจะแบ่งแยกมิได้ และมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ส่วนอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย ซึ่งได้แบ่งอำนาจบริหารประเทศเป็นอำนาจนิติบัญญัติ โดยมีรัฐสภาเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ออกกฎหมาย ส่วนอำนาจบริหาร มีคณะรัฐมนตรีทำหน้าที่กำหนดนโยบายและนำไปปฏิบัติในการบริหารราชการแผ่นดินทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค

และส่วนท้องถิ่น สำหรับอำนาจตุลาการ มีศาลและผู้พิพากษาหรือตุลาการทำหน้าที่ซึ่งเป็นการกระทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ประกอบด้วยศาลรัฐธรรมนูญ ศาลยุติธรรม ศาลปกครอง และศาลทหาร

ประเทศที่มีการปกครองที่คล้ายคลึงกับไทยซึ่งเป็นรัฐเดี่ยวและมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คือ สหราชอาณาจักร และญี่ปุ่น โดยมีคณะรัฐมนตรีทำหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดิน ส่วนสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐเกาหลีมีประธานาธิบดีเป็นประมุขและทำหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดิน

นับตั้งแต่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยมาจนถึงปัจจุบันมีปัญหาการพัฒนาประชาธิปไตยที่สำคัญ 2 ประการคือ ปัญหาด้านวัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย แนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ควรเริ่มจากครอบครัวสร้างวัฒนธรรมเป็นพลเมืองให้สมาชิกเข้าใจสิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่ของตนในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และปัญหาด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน แนวทางแก้ไขปัญหา คือ ประชาชนควรมีส่วนร่วมในทางการเมือง เช่น รับรู้ข่าวสาร ปรึกษาหารือ ประชุมรับฟังความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ใช้กลไกทางกฎหมาย และกดดันรัฐบาลในรูปแบบต่าง ๆ

รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่ใช้จัดระเบียบของประเทศหรือกฎหมายสูงสุดที่ใช้ปกครองประเทศ กฎหมายอื่นจะออกมาขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญไม่ได้ เรื่องสำคัญที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ได้แก่ การเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และรัฐบาล ให้มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารประเทศตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนและประเทศชาติเป็นสำคัญ

กิจกรรมเสนอแนะ

1. แบ่งกลุ่ม กลุ่มละ 4–6 คน ให้แต่ละกลุ่มเปรียบเทียบการปกครองแบบประชาธิปไตย และการปกครองแบบเผด็จการ จากนั้นนำผลการอภิปรายมาแสดงความคิดเห็น
2. สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบต่าง ๆ ที่ใช้ในปัจจุบันนำมาจัดทำเป็นรายงาน
3. แบ่งกลุ่ม กลุ่มละ 4–6 คน ศึกษาค้นคว้าแล้วทำรายงานในหัวข้อต่อไปนี้
   1) การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย
   2) การปกครองของประเทศที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับไทย
   3) การพัฒนาประชาธิปไตยของไทย
   4) การมีส่วนร่วมของประชาชนในทางการเมืองควรปฏิบัติอย่างไร
4. จัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับการเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และรัฐบาล

โครงงาน

ให้นักเรียนเลือกทำโครงงานต่อไปนี้ (เลือก 1 ข้อ) หรืออาจเลือกทำโครงงานอื่นตามความสนใจตามรูปแบบโครงงานที่ผู้สอนกำหนด (อย่างน้อยต้องมีหัวข้อต่อไปนี้ *ความสำคัญ วัตถุประสงค์ วัสดุอุปกรณ์ ขั้นตอนการทำงาน* และ*สรุปผล*)

1. ประมวลผลการเลือกตั้งทั่วไปครั้งล่าสุดของประเทศไทย
2. สำรวจความคิดเห็นต่อผลการเลือกตั้งในชุมชนของตนเอง

หมายเหตุ โครงงานที่เลือกตามความสนใจ ควรได้รับคำแนะนำแก้ไขจากผู้สอน เมื่อได้รับความเห็นชอบจึงดำเนินงานตามโครงงานนั้น ๆ โดยผู้สอน/ผู้ปกครอง/กลุ่มเพื่อนประเมินลักษณะกระบวนการทำงานและนักเรียนควรมีการสรุปแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ก่อนพิจารณาเก็บในแฟ้มสะสมผลงาน

การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ถ้านักเรียนมีสิทธิในการเลือกตั้ง จะต้องเตรียมตัวอย่างไรจึงจะเหมาะสม

คำถามทบทวน

1. ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมีหลักการอย่างไรบ้าง
2. ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนมีลักษณะอย่างไร
3. การปกครองแบบเผด็จการแตกต่างจากการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างไร
4. ปัจจุบันประเทศไทยมีลักษณะการปกครองแบบใด
5. เพราะเหตุใดจึงกล่าวว่าประเทศญี่ปุ่นมีลักษณะการปกครองคล้ายคลึงกับไทย
6. ประเทศสหรัฐอเมริกากับประเทศไทยมีลักษณะการปกครองเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร
7. สิ่งใดเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย และมีวิธีการแก้ไขอย่างไร
8. การเลือกตั้งมีความสำคัญอย่างไร
9. การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของประชาชนทำได้อย่างไร
10. เพราะเหตุใดจึงต้องมีการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ